Hymnologiske Meddelelser

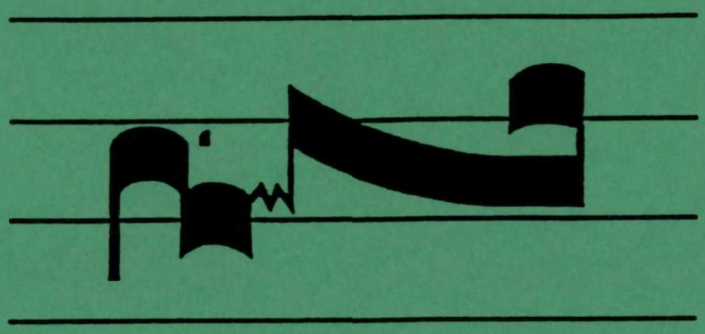

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

26. årg. september 1997 nr. 1

Hymnologiske Meddelelser

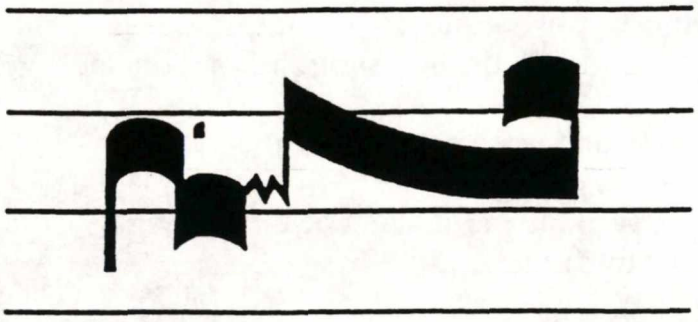

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

26. årg. september 1997 nr. 1

HYMNOLOGISKE MEDDELELSER

Tidsskrift om salmer
udgivet af Salmehistorisk Selskab
og
Nordisk Institut for Hymnologi
26. årgang 1997 nr. 1

Indhold

Redaktionelt s.1

Brian Wren/Ull-Britt Gustafsson-Pensar "Who Is She?" s.2

Eva Maria Jensen: Tre polske passionssange: Et eksempel på senmiddelalderlige sange på nationalsproget s.5

Jens Lyster: Synd og nåde i to salmer af Stheen s.21

Jens Lyster: Et overset katekismusvers af Grundtvig - men hvor meget Grundtvig? s.30

Johannes Johansen: Min Yndlingssalme s.33

Thorvald Nielsen: Den korstfæstede Kristus og den lille Jesus - et grundtræk i Kingos theologi s.36

Anmeldelse: Teensangbogen. Unitas Forlag 1995. Anm. af Peter Balslev-Clausen s.39

Korrektion af Paul Rønnovs responsum: "Om det kgl. Vajsenhus's privilegium på udg. af salmebogen" s.41

Koralseminarium i Lund s.42

Tilbud vedr. Steffen Arndal: "Den store hvide flok vi see.." s.43

Forfatterens adresser s.43

HYMNOLOGISKE MEDDELELSER 1997

Hymnologiske Meddelelser udkommer hermed med sit første nummer 1997. Vi er blevet noget forsinket p.g.a. det redaktionskift, der blev bebudet i sidste nummer af 1996-årgangen. Med udgangen af 1996 trådte den hidtidige redaktion tilbage. Det var et skridt, der forlængst var blevet planlagt, men det havde ikke været muligt at danne en ny redaktion, der kunne tage over umiddelbart efter den gamle.

I løbet af foråret 1997 blev en ny redaktion dannet, bestående af provst Peter Balslev-Clausen (ansvarshavende redaktør), afdelingsleder Vagner Lund (redaktionssekretær), redaktør, cand.mag. Lone Vesterdal, organist Birgitte Ebert, stud.theol. Laura Lundager Jensen og sognepræst Ove Paulsen.

Den redaktionelle linie, sådan som den har været kendt siden tidsskriftets start, vil blive fortsat. Selvom det i dag ikke står på titelbladet, sådan som det gjorde engang, er Hymnologiske Meddelelser er værkstedsblad. Det vil sige, at Hymnologiske Meddelelser er et tidsskrift, der både vil indeholde store, strengt videnskabelige artikler af international standard og små, uprætentiøse iagttagelser og meddelelser. Samtidig vil Hymnologiske Meddelelser bringe både nyt og gammelt. Hymnologi handler både om gamle salmer og salmebøger og om det allernyeste, salmehistorie er også samtidshistorie. Dertil kommer, at hymnologien ikke alene er et spørgsmål om tekster, men også om melodier, ligesom teksterne ikke kun er et spørgsmål om teologi og kirkelig brug, men også om litterær og kulturhistorisk sammenhæng. Denne hymnologiens mangesidethed afspejler sig i den nye redaktions sammensætning.

Som hidtil vil de artikler, der bliver bragt i Hymnologiske Meddelelser være dels bestilte, dels indsendte arbejder. De enkelte artikler vil blive vurderet af den samlede redaktion efter indstilling af fagredaktøren. Artiklerne skal så vidt muligt indsendes på diskette til redaktionens adresse: Hymnologiske Meddelelser, Center for Kunst og Kristendom, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK - 1150 København K.

Hymnologiske Meddelelser er fortsat udgivet af Salmehistorisk Selskab og Nordisk Institut for Hymnologi (Nordhymn). Det betyder, at Hymnologiske Meddelelser fortrinsvis vil bringe artikler om dansk og nordisk hymnologi. Som det ses af dette nummer af tidsskriftet, betyder det danske og nordiske udgangspunkt ikke, at der ikke vil kunne bringes artikler om hymnologi fra andre lande og traditioner. Hymnologiske Meddelelser er åbent for artikler, der handler om alt indenfor hymnologiens område, men har stadig sit udgangspunkt og tyngdepunkt i dansk og nordisk hymnologi. Ved siden af den danske redaktion har Hymnologiske Meddelelser en nordisk redaktionskomité, der består af Nordhymns styringsgruppes nationale medlemmer og suppleanter. Stof til tidsskriftet kan derfor ikke alene sendes til den danske redaktion, men også til den nordiske redaktionsgruppe.

Den nye redaktion overtager redaktionsarbejdet med ønsket om at fortsætte den hidtidige redaktionelle linie. Derfor er det med glæde, vi i vores første nummer kan bringe hele tre artikler af Jens Lyster. Det er en tung og forpligtende arv, Jens Lyster har efterladt som redaktør af Hymnologiske Meddelelser, derfor er vi glade for, at han på denne måde hjælper os med at løfte den. Fra den gamle redaktør har den nye redaktion arvet et godt samarbejde mellem læsere, forfattere og redaktion. Vi glæder os til at videreføre dette samarbejde!

Hymnologiske Meddelelsers redaktion

26. Who Is She?

Brian Wren — Brian Wren, Arr. Pamela Payne Allen

Unison, relaxed and flowing — *Crescent Hill, Irregular*

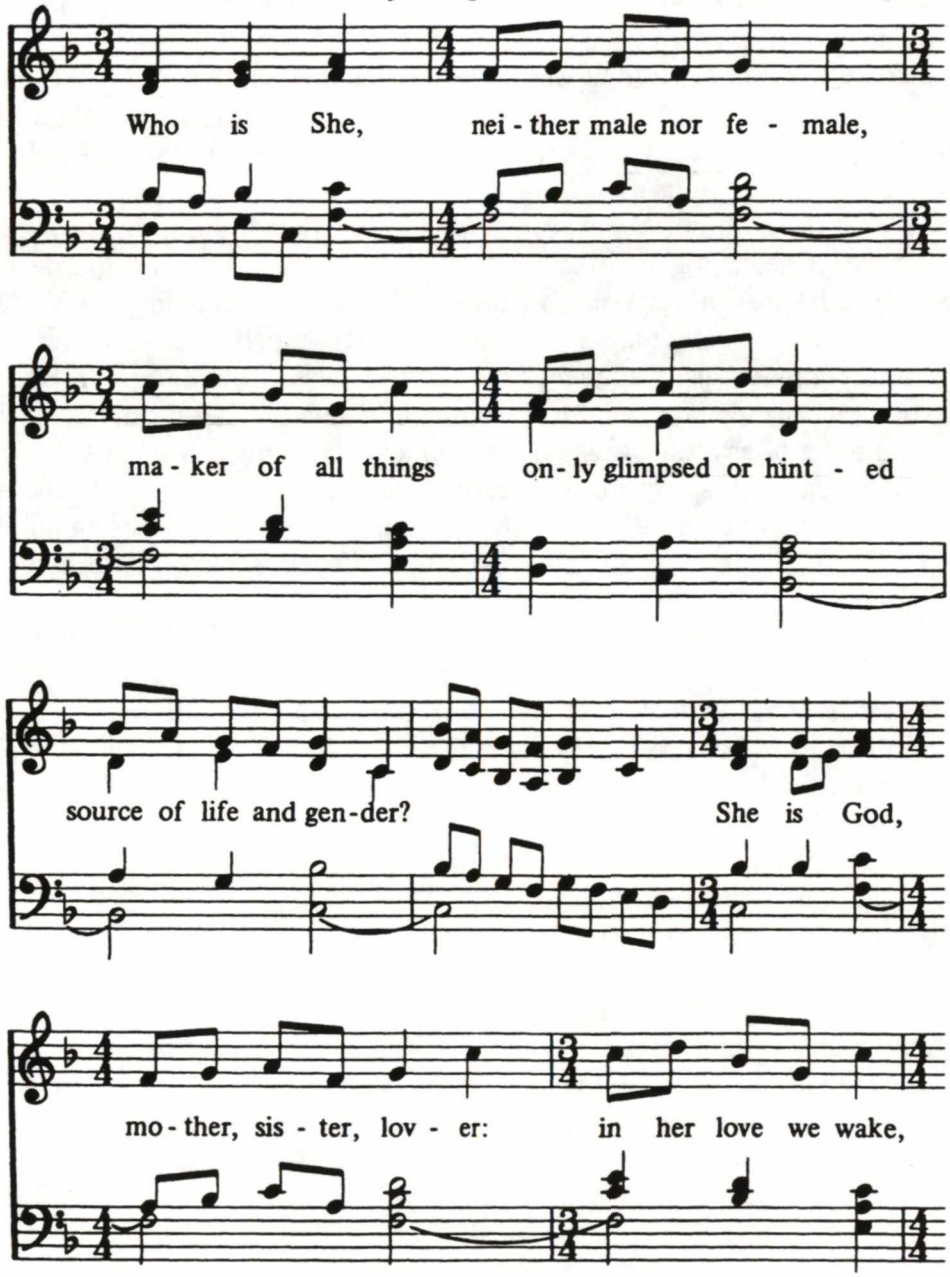

Copyright © 1986 by Hope Publishing Company, Carol Stream, IL 60188.
All Rights Reserved.

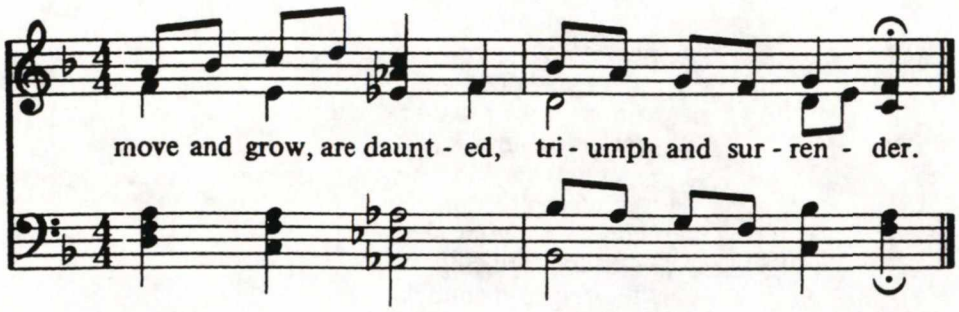

1. Who is She,
neither male nor female,
maker of all things,
only glimpsed or hinted,
source of life and gender?
She is God,
mother, sister, lover;
in her love we wake,
move and grow, are daunted,
triumph and surrender.

2. Who is She,
mothering her people,
teaching them to walk,
lifting weary toddlers,
bending down to feed them?
She is Love,
crying in a stable,
teaching from a boat,
friendly with the lepers,
bound for crucifixion.

3. Who is She,
sparkle in the rapids,
coolness of the well,
living power of Jesus
flowing from the scriptures?
She is Life,
water, wind and laughter,
calm, yet never still,
swiftly moving Spirit,
singing in the changes.

4. Why is She,
mother of all nature,
dying to give birth,
gasping yet exulting
to a new creation?
She is Hope,
never tired of loving,
filling all with worth,
glad of our achieving,
lifting all to freedom.

Brian Wren

Copyright © 1986 by Hope Publishing Company, Carol Stream, IL 60188.
All Rights Reserved.

Vem är Hon?

Vem är Hon,
icke man, ej kvinna,
skapare av allt,
endast skymtad, anad,
släktets, livets källa?
Hon är Gud,
mor och syster, partner,
i vars kärlek vi
rör oss, växer, bävar,
segrar och besegras.

Vem är Hon,
hon som vårdar alla,
leder våra steg,
lyfter den som snubblar,
nedböjd ger oss föda?
Hon är Ljus,
ovillkorlig Kärlek,
tårögd i ett stall,
nära dem som lider,
aldrig långt från korset.

Vem är Hon,
vattenfallets friskhet,
källans svala dryck,
mod och kraft i Kristus,
Ordet, sänt till världen?
Hon är Liv,
vatten, vind och glädje,
lugn, men aldrig loj,
vaken,rörlig Ande,
villig till förvandling.

Så skall Hon,
mor till allt som lever,
flämtande och matt,
men dock fylld av jubel
föda nya släkten,
ge oss Hopp;
aldrig trött att älska,
slösande med allt
som ger mod och glädje
lyfta oss till frihet.

Original: Who is She?
Författare: Brian Wren.
Melodi: Brian Wren, Arr. Pamela Payne Allen.
Källa: Praising a Mystery. 30 New Hymns by Brian Wren. Hope Publishing Company, 1986.
Översättare: Ull-Britt Gustafsson-Pensar, Berggränd 5 A 6, Fin 66900 Nykarleby, Finland.

Jag uppfattar inte psalmen som feministisk, utan som varmt mänsklig. Man har tidigare i alltför hög grad betonat det faderliga, för att inte säga auktoritära, hos Gud. Särskilt vi lutheraner har saknat det kvinnliga i gudsbilden, eftersom vi inte har tillåtits att vända oss till Jesu moder. För mig är det alltså inte så att Gud är man eller kvinna, utan så att det väsen som vi kallar Gud har såväl manliga som kvinnliga egenskaper och att vi kan kalla detta väsen antingen Han eller Hon. Så läser jag Brian Wrens text.

Ull-Britt Gustafsson-Pensar

EVA MARIA JENSEN

Tre polske passionssange: Et eksempel på senmiddelalderlige sange på nationalsproget

Indledning:

I det følgende analyserer jeg 3 middelaldederlige polske sange, tekster og melodier (hvor de forefindes), som eksempel på et senmiddelalderligt repertoire af paraliturgiske sange på nationalsproget.

Da det ikke tidligere er blevet publiceret tekster om dette særegne repertoire på dansk, finder jeg det nyttigt at indlede artiklen med en kort skitse over Polens kirkehistorie i middelalderen med særligt henblik på udviklingen af den religiøse sang på polsk. Det er også på sin plads at påpege, at artiklens baggrundsviden bygger i høj grad på litteratur skrevet på polsk.

De tre sange, som jeg undersøger, er alle blevet udgivet i en monumental publikation:
Polskie Piesni Pasyjne. Sredniowiecze i wiek XVI. ("Polske passionssange. Middelalder og det. 16. årh"), red.: Juliusz Nowak-Dluzewski, Warszawa 1977.
Bind I.: Teksty i komentarze. ("Tekster og kommentarer")
Bind II.: Opracowania muzyczne. Podobizny fototypiczne tekstow sredniowiecznych i warianty jezykowe. ("Musikbearbejdelser. Fotokopier af de middelalderlige tekster og deres sproglige varianter").
Jeg henviser til denne bog som "PPP" I og "PPP" II.
For alle tekster gælder det, at de er skrevet på et gammelt sprog, med mange ord, vendinger og grammatiske konstruktioner, som ikke længere bruges på polsk. Også stavemåden er yderst inkonsekvent, da polsk på dette tidspunkt endnu ikke har udviklet en ensartet ortografi.
Både de polske versioner og de melodier, som jeg analyserer, findes i appendikset, hvor der også findes mine egne danske oversættelser. Oversættelserne er så tekstnære, som muligt, hvad der selvfølgeligt ikke yder teksterne fuld retfærdighed.

Liturgi og fromhedsliv i Polen i middelalderen med henblik på udviklingen af de folkesproglige religiøse sange.

1. Rids af Polens historie indtil år 1500 med særlig vægt på de kirkelige forhold.

Polens registrerede historie begynder i året 966, da den slaviske fyrste over Wielkopolska, Mieszko, lod sig døbe og dermed drog områderne, hvor han regerede, ind i den vestueropæiske kulturkreds. Hovedstaden blev byen Gniezno, og både dér og i den nærliggende Poznan bygges der kirker. Før året 1000 (da Mieszko bliver symbolsk kronet til Polens konge af den tyske kejser Otto III) er der , udover ærkebispesædet i Gniezno, tre bispesæder i Polen: Wroclaw, Kolobrzeg og Krakow (hvortil hovedstaden flyttes i 1040). Den gregorianske sang nævnes første gang i polske kilder i året 1003 [1].
Udviklingen af liturgien tager dog først rigtig fat, da benediktinermunkene etablerer deres første klostersamfund i Tyniec ved Krakow (1038).
Polen følger stort set mønstret som er kendt fra andre europæiske randområder: Munkene "importeres" udefra, sammen med den liturgiske og musikalske tradition, der hersker på det sted, de

1 I kirken i Miedzyrzec Wielkopolski synger to drenge salmer ved Matutin på Skt. Martins dag. H. Feicht: Studia nad muzyka polskiego sredniowiecza (Musik i den polske middelalder), Krakow 1975, s.48

kommer fra. Men gradvis etableres også katedralskoler (fra 1080 i Krakow og Gniezno). I 1100-tallet bosætter andre klostersamfund sig i Polen: i 1150 cistersienserne (hvor munkene udelukkende er tysker og franskmænd), de regulære kanikker (her indtræder polakker først i 1200-tallet), og præmonstrantenserne (tyskere).
Det er altså overvejende udlændinge, der synger liturgisk musik i Polen. Dette bekymrer de polske biskopper, som på to synoder: i Wroclaw, 1248 og i Leczyca, 1285, tager skridt, der skal modvirke denne fremmede indflydelse. De beslutter, at kun polakker bør undervise i kirkeskoler, og at klostre, der ikke medtager polakker, vil miste deres privilegier. Ved samme lejlighed besluttes det, at man skal recitere (eller måske snarere synge) trosbekendelsen, Fader Vor og de 10 bud, på polsk.
I Polen finder man eksempler på alle tre koraltraditioner: den benediktinske (perioden 968-1150), den cistersienske (1175-1230) og den franciskanske (fra ca. 1240). Udover klosterkoralen har vi også eksempler fra liturgiske bøger, der blev brugt i domkirker. Her er det den romerske koral, man bruger - dog med tilføjelser af fester for polske helgener [2]. Nogle manuskripter viser dog en germansk "bøjning" af koralen. I polske manuskripter finder vi melodier, der stammer fra udlandet (hvoraf nogle er forsvundet i andre dele af Europa, f.eks. 3 Kyrie-melodier fra Wislica-graduale, omkr. 1300) men også melodier komponeret til brug i Polen: f.eks. rimede historier om polske helgener, hymner og sekvenser [2].
I det middelalderlige Polen er kirken stærk - ikke mindst under landets mangeårige splittelse i 1100-1200 tallet. Det er også på den tid, at landet hærges af de store tatarske horder, værst i 1241, hvor næsten alle byer brændes ned. I 1300-tallet, hvor Vestueropa gennemlever kriser og katastrofer, oplever Polen derimod en indtil da helt ukendt fremgangsperiode, ikke mindst under Kazimierz d. Store (konge mellem 1333-70). Han er den, der "overtog Polen bygget af træ, og efterlod den bygget af sten". Han erobrer Ukraine, grundlægger det første polske universitet (i Krakow i 1364) og giver mange udlændinge lov til at bosætte sig i Polen (bl.a. jøder, armenier og tyskere). Allerede i 1375 etablerer paven et nyt ærkebispedømme i Halicz, som dog snart flyttes til Lvov. I begyndelsen af 1400-tallet deles Polen i to kirkeprovinser: ærkebispesæderne i Gniezno og Lvov. I 1387 stiftes bispedømmet Vilno. Dette hører sammen med at Polen i 1386 indgår personalunion med fyrstedømmet Litauen, idet Kazimierz´ grandniece, Jadwiga, gifter sig med Litauens fyrste Jagiello, som ved samme lejlighed døbes og får fornavnet Wladyslaw. Litauen var det sidste hedenske land i

---

2 Helgener, der æres i Polen i middelalderen er:
Waclaw (Wencenslaus, Wenzel), bøhmisk prins (907-929),
Wojciech, egt. Adalbert, der i 997 drog fra Polen mod øst for at missionere blandt de hedenske prøjsere. Missionen endte brat med Wojciechs martyrdød. Wojciech blev kanoniseret i 999.
Stanislaw, (Szczepanowski), biskop af Krakow, blev i 1079 dræbt af konge Boleslaw den Tapre, mens han holdt messe, kanoniseret i 1253,
Jacek (egt. Hyacinthus), (1185-1257) grundlægger af dominikanerkloster i Krakow , han drog på mange missionsrejser, til Rus, Litauen, Estland, og også til Danmark (den katolske kirke i Rønne er opkaldt efter ham), kanoniseret i 1594.
Kinga, prinsesse (1234-1292), datter af kongen af Ungarn, grundlagde klarisserkloster i Stary Sacz, har levet i et "hvidt ægteskab" med Boleslaw den Kyske, saligkåret i 1690.
Jadwiga (1374-1399) dronning (egt. konge) af Polen, datter af den ungarske konge Ludvig, hun blev gift med den hedenske fyrste af Litauen, Jagiello, som dermed blev døbt. Den sidste hedenske nation i Europa gik således over til kristendommen i 1386. Sagligkåret i 1979, helgenkåret i 1997.
Wladyslaw fra Gielniow (1440-1504), Sagligkåret i 1750.
Wincenty (Kadlubek), (1160-1223), Krakows biskop, forfatter til den første polske kronik, saligkåret i 1764
Jan (Kanty), (1390-1473), lærer ved Krakows universitet, pilgrimsrejser til Rom, meget asketisk livsførelse, saligkåret i 1767. Kilder:W. Moroz: Swietosc niesli polskiej ziemi. ("De bragte hellighed til polsk jord"), Warszawa 1988, s.62, 64, 72, 88, 110 og 120 samt D.Attwater: Helgen-leksikon. Århus 1989 s. 25, 86, 159-160, 177

Europa. Som resultat af unionen bliver Polen det største land i Europa: fra Østersøen til Sortehavet (omfatter nuværende Litauen, Hviderusland og største del af Ukraine). En stor del af de nye områder var befolket af ortodokse, og blev på den måde et vigtigt missionsmarked, ikke mindst for tiggermunkeordener. Polens geografiske forhold i den sene middelalder bestyrkede landets status som "kristendommens bastion". Det er også polske konger, der tager kampen op mod tyrkerne, uden store held (nederlaget ved Varna i 1444). Ligesom kampen mod germanisering i 1200-tallet danner grobund for udviklingen af de nationelle følelser, også inden for den "overnationelle" kirke, således danner de komplicerede geografiske og demografiske forhold i den sene middelalder grobund for den tætte kobling mellem "polsk" og "katolsk", der stadigvæk er virksom, den dag i dag.

2. De vigtigste forudsætninger for udviklingen af den religiøse sang på polsk.

I Polen kan man konstatere eksistensen af de samme forudsætninger for opståen af nationalsprogede religiøse sange, som man kender fra resten af Europa. Til dem hører f.eks. de **nye strømninger i den europæiske teologi,** der karakteriserer 1300-tallets Europa under indflydelse af bl.a. Bernhard af Clairvaux (1090-1153), grundlæggeren af cistersienseordenen og en af de største personligheder i middelalderen. Hans "hjertets teologi", der betoner kærligheden, som vejen til Gudserkendelsen, giver grobund for udviklingen af den religiøse poesi. På polsk grund kan man spore direkte indflydelse af Bernhards religiøsitet, f.eks. i en senmiddelalderlig julesang med undertitlen: "Nabozna rozmowa swietego Biernata z Panem Jezusem, nowo narodzonym dzieciatkiem" ("Den hellige Bernhards fromme samtale med Herre Jesus, det nyfødte lille barn") [3]
Et andet vigtigt faktor er **tiggermunkeordeners virksomhed**. Dominikanerne bygger således deres første kloster i Krakow i 1221 og franciskanerne kommer ca. 10 år senere. Allerede før 1300 er der 80 tiggermunkeklostre i Polen. Franciskanere-observanter (benediktinerne) udvikler en rig passionsliturgi med stationsgudstjenester samt nye julerituaier. De får også stor betydning for den folkelige fromhed, da de opfordrer læfolket til at bede tidebønner, rosenkransbønner og korsvej-bønner. Det er også i det franciskanske miljø, at den religiøse sang på polsk får sin blomstring.
Der etableres også en del kvindeklostre på den tid. Ikke mindst i de højeste samfundsklasser er f.eks. klarisserne meget populære [4]. Størst betydning for den polske katolicisme får dog den hurtigt voksende kult af Jomfru Maria, centreret omkring ikonen af den Sorte Madonna på paulinernes kloster Jasna Gora (ved Czestochowa).
I kølvandet på tiggermunkenes virke oprettes de s. k. **kirkelige broderskaber**, lægfolkets sammenslutninger, laug og kirkelige broderskaber (ikke mindst de franciskanske tertiarer), der får stor betydning for udformningen af votivgudstjenester i middelalderen. Hvert broderskab havde egne gudstjenester og sange. Den største betydning for udviklingen af passionssange havde d.s.

---

3 Sangens titel: "Zdrow badz, Jezu maluski, jenzes krol niebieski" ("Vær hilset, du lille Jesus, himmelske konge."), Miroslaw Korolko, red.: Sredniowieczna piesn religijna polska. ("Polske middelalderlige religiøse sange") Wroclaw 1980. s. XVII og 113

4 Nogle af dem, f.eks. klarisserne i Stary Sacz bliver vigtige kulturcentre. Her har man i 1970-erne gjort store fund af gammel polsk musik , f.eks. Graduale og Antifonale fra anden halvdel af 1200-tallet, samt de første to-stemmige kompositioner i Polen fra slutningen af 1300-tallet. Man har også vidnesbyrd om sang på polsk i Stary Sacz. En biografi af den hellige Kinga (død 1292) fortæller: "consuetudo sibi inerat, quod decem psalmos in vulgari antequam ecclesia exiret, Deo persolvebat.." ("ifølge skik sang man 10 salmer på folkesprog til Guds ære, før man gik ud af kirken"), Hieronim Feicht: op. cit. s.183 og 82

Compassionis-broderskaber ved "gravvogternes" [5] klostersamfund. Om de forskellige broderskabers virke vidner de mange sangbøger, som endnu er bevarede [6] .

Også andre **folkebevægelser** , f.eks. flagellanterne, danner grobund for opståen af religiøse sange på nationalsproget. Man har dokumenteret to bølger af flagellanternes optræden i Polen: den første vidner en kronik fra 1260 om. De kommer fra Tjekkiet og breder sig gennem Slask og Malopolska helt til Wielkopolska, hvor det især er bønder, der deltager.[7] Den anden flagellantbølge når Polen fra Ungarn og begrænser sig til Malopolska.

Også i forbindelsen med **liturgisk drama og religiøse mysterier** kan sange på folkesproget forekomme.De første vidnesbyrd om dramatiseringen af dele af gudstjenester i forbindelse med store højtider stammer allerede fra slutningen af 1100-tallet, f.eks. de store processioner Palmesøndag i Poznan [8]. Det liturgiske drama "visitatio sepulchri" afviger ikke i Polen fra dem, som vi kender fra de vesteuropæiske kilder. Dog er den udvidede version (med Peter og Johannes) hyppigst forekommende. Et andet karakteristisk træk i de polske kilder er de mange regi-bemærkninger [9]. Udviklingen af det liturgiske drama tager dog først rigtig fat hos franciskanerne efter 1230, og senere endnu hos de tidligere nævnte "gravvogtere" fra Miechow. "Miechowici", som "gravvogtere" kaldes i Polen, udvikler en særlig liturgi, især i forbindelse med Jesu passion og opstandelse. Etableringen af d.s. "Kristi grav" var også et af deres specialer.

3. De vigtigste former for middelalderlig religiøs sang på polsk.

a. Troper

Troperingen af den liturgiske sang, især af messens ordinarium led, blomstrer overalt i Europa i den sene middelalder, således også i Polen. Fra korte fragmenter vokser troperne sig større og bliver til sidst til selvstændige sange. Den ældste polske sang (sansynligvis fra midten af 1300-tallet) af tropeisk afstamning er "Bogurodzica" ("Gudsføderske") [10]. Til forskel for f.eks. den tyske tradition, hvor sange med "kyrie eleison"- omkvædet er hyppigt forekommende, er de næsten ukendte i Polen. Udover "Bogurodzica" kender man også en del såkaldte "ressurectionstroper", dvs.

---

5 Fratres Cruciferi Dominici Sepulchri Hierosolymini, Canonici Regulares Custodes Sepulchri Hierosolymitani, stiftet 1114 i Jerusalem i forbindelse med korstogene, for at "vogte Herrens grav", følger Augustins klosterregel. Paven Kaliks II anerkendte denne kommunitet. Efter Jerusalems fald i 1187 flyttede de til Akko, og senere i 1291 til Perugia. I 1325 nævnes der 88 klostersamfund af denne observans, der har deres huse i Italien, Tyskland, Tjekkiet, Ungarn og Polen. Deres åndelige liv var domineret af kult til Kristi grav, kirkerne og klostrene byggedes efter model af gravkirken i Jerusalem. De havde særegen liturgi og spillede en stor rolle i udviklingen af liturgiske dramaer i påskeugen. De har også stiftet "Kristi gravs broderskaber" i tilknytning til deres klostre. I Polen siden 1163 med hovedsæde i Miechow. Det var det klostersamfund, der hurtigst, allerede i 1300-tallet, blev poloniseret. Encyklopedia Katolicka, b II, red. Feliks Gryglewicz, Romuald Lukaszyk, Zygmunt Sulowski, Lublin 1976, s.877-881

6 De vigtigste er "Kancjonal kurnicki" og "Kancjonal Pulawski", Korolko, op. cit. s. XXI-XXII, Feicht, op. cit. s. 87-91

7 I "Kronika Wielkopolska" med henvisning til år 1260: "Nøgne, bortset fra lindeklæder, gik de i gåsegang og hver af dem piskede sig selv, indtil de ikke kunne mere. Foran dem gik to med faner og to lys og nynnede en eller anden sang. Det gjorde de to gange om dagen." citeret efter: Korolko, op. cit. s. XXIII, se også Feicht, op. cit. s. 363, samt Jerzy Jozef Kopec: Droga krzyzowa. Dzieje nabozenstwa i antologia wspolczesnych tekstow. ("Korsvejs-gudstjeneste. Dens historie og antologi af moderne tekster") /Kopec 1) Poznan/, 1975, s. 50-5

8 Præster, klerke og drenge fra katedralskole sang hymnen "Gloria, laus et honor", mens de på passende steder lagde klædestykker og grene på jorden. H.Feicht, op. cit. s.77

9 En grundig undersøgelse af alle 29 polske "visitatio" - ceremonier er blevet foretaget af Boleslaw Bartkowski: "Visitation sepulchri w polskich przekazach sredniowiecznych" ("Visitatio sepulchri i polske middelalderlige kilder") i: Musica medii Aevi, IV, Red.: Jerzy Morawski, Krakow, 1973, s. 129-162

10 Feicht kalder "Bogurodzica" for "carmina patria" (op. cit. s. 123), i det den blev brugt før vigtige slag.

sange på folkesprog, som blev sunget under processionen Påskemorgen skiftevis med påskesekvensen: Victimae paschali laudes. Den ældste af disse sange er "Chrystus z martwych wstal jest", den ældste polske sang overhovedet [11]. Den stammer fra omkring året 1300.

b. Sekvenser.

Sekvenser knytter sig til alleluja-melismen og bruges som lovsang til store højtider. Man kender 97 latinske sekvenser af polsk oprindelse. Der er ikke bevaret særlig mange sekvenser på polsk, de fleste er oversættelser af de latinske sekvenser[12].

c. Processionshymner

De latinske kirkehymner er lovsange skrevet efter faste metriske mønstre, kendt fra antikken. I middelalderen knyttedes hymner til processionerne, og dermed til de liturgiske dramaer. Den meget kendte passionshymne, "Gloria laus et honor tibi sit" til Palmesøndag, blev hurtigt, allerede i begyndelsen af 1400-tallet, oversat til polsk ("Chwala, slawa, wielka czesc" - "Ære, ry, stor hæder").[13] Af sekundære kilder ved vi, at der fandtes folkelige processionssange, som blev sunget ved de såkaldte "korsdage" [14]. De er dog ikke bevarede.

d. Julesange

Hedder på polsk "koleda", et ord, der hentyder til nytårsønsker [15], de ældste stammer fra begyndelsen af 1400-tallet. De tidligste var oversættelser fra latin, men senere udvidedes deres tematik - ikke mindst under indflydelse af det liturgiske drama. Franciskanerne indførte en speciel juleforestilling, "jaselka" (krybbespil) som var meget populære. Ved siden af de elementer, man kender fra andre lande, udvikledes der i Polen en skik med at vugge Jesusbarnet, med tilhørende (vemodige) julevuggeviser. Mere ejendommeligt er det dog, at man overfører "koledy" til Påske, i forbindelse med skikken 2. påskedag (sikkert af hedensk oprindelse), hvor man bestænker hinanden med vand. Også ved denne lejlighed synger man "nytårsønsker" .

e. Tidebønssange

Se analysen af to af de udvalgte sange: "Jezus Chrystus Bog Czlowiek" og "Jezusa Judasz przedal".

f. Rimede bibelhistorier.

Især "historia passionis"- genren fortjener opmærksomhed. De indeholder en meget nøje beskrivelse af Jesu lidelse og understreger Marias rolle. Igennem "meditatio" skulle læserens medlidenhed, "compassio", vækkes for at tilskynde ham til efterligning, "imitatio". De første polske oversættelser

---

11 Findes med kun et vers i "Graduale fra Plock" fra 1365. Korolko, op. cit. s. XXXIV og 54-55

12 f.eks. polsk version af "Mittit ad Virginem" til Mariæ Bebudelse ("Poslal przez anioly" - "Sendte igennem englene"), julesekvensen "Grates nunc omnes" ("Dziekujmy wszyscy" - "Lad os alle takke"), den allerede nævnte oversættelse af påskesekvensen, samt pinsesekvensen, "Veni, Sancte Spiritus" ("Przydzi, duchu swiety, k nam" - "Kom til os, du hellige ånd"). Korolko, op. cit. s. XXXVII-XL

13 Andre hymner er: passionshymne "Vexilla regis prodeunt" - ("Ida krolewskie proporce" - "De kongelige faner kommer") fra 1500-tallet, mens den meget populære "O crux ave" om Jesu sidste ord på korset findes i flere versioner (den ældste: "Meka boza wspominajmy"- "Lad os mindes Herrens lidelse") er fra 1400-tallet. Resurrectionshymne: "Salve, festa dies" ("Witaj, dniu slawny" - "Vær hilset, du store dag") kendes først fra anden halvdel af 1500-tallet. Korolko, op. cit., s. XL-XLII

14 Korsdage: 3 dage før Himmelfart og en dag før Skt. Markus (25.april), hvor man går i procession og bærer korsene, blev på latin kaldt: "cruces nigras". I en bog af B. Herbest, "Nauka prawego chrzescijanina" ("Den rette kristnes lære") fra 1566 står der skrevet, at "de flakker omkring med fanerne på markerne, mens de synger". Citeret efter Korolko, op. cit. s. XLI-XLI .

15 I den gamle Rom kaldte man den første dag i hver måned for "calenda". "Koleda" betød oprindeligt en gave til Nytår. Korolko, op. cit. s LI

af passionshistorier er fra 1400-tallet [16].

g. Rimede helgenlegender

Der er ikke bevaret ret meget af denne genre, kun legenderne om hl. Aleksy, Dorota og Stanislaw. Den førstnævnte er af romersk oprindelse, den om Dorota er af tjekkisk oprindelse og skrevet i en blanding af polsk og tjekkisk, kun Stanislaw- legenden er polsk, den har været inspirationkilden til flere polske sange [17].

h. Rimede bønner

I forhold til andre lande, er især antallet af polske passionsbønner iøjenfaldende stort. I den sene middelalder var især bønner til den Lidende Gudsmoder, om Marias 5 (eller 7) smerter, og "hilsen til Herre Jesu alle legemsdele", meget populære og de er bevaret i mange versioner. [18]

i. Sange beregnet for læsning

Svarende til tyske "Leselieder", der i Vesten udvikles i slutning af 1400-tallet, muligvis i forbindelse med "devotio moderna". I Polen finder man 3 sange, trykt i Baltazar Opec´: "Zywot Pana Jezu Krysta" fra 1522 [19], som hører til denne genre.

4. Opsummering

Alt i alt er der overleveret 102 middelalderlige religiøse sange på polsk. Emnemæssigt svarer de til den vesteuropæiske tradition og fordeler sig som følger: 14 passionssange, 16 påske- og pinsesange, 19 julesange, 24 Mariasange, 6 sange om helgener, 18 blandede sange, 5 rimede bønner og læsesange. Det er stort antal, også sammenlignet med andre europæiske lande. De polske sange er dog betydeligt yngre end f.eks. de tyske. De ældste stammer fra midten af 1300-tallet og de fleste er fra begyndelsen af 1500-tallet. Som man kan se er det Mariasange og passionssange, som er stærkest repræsenderede.

II. Analyse af tre polske passionssange.

1."Jesus Chrystus, Bog Czlowiek, madrosc Occa swego" / forkortet: "JChBCz" /("Jesus Kristus, Gud og menneske, sin Faders visdom")

Den ældste polske passionssang. Dens forlæg er de latinske tidebønner om Jesu Lidelse, såkaldte Horae canonicae Salvatoris, hvis begyndelsesvers på latin lyder: "Patris sapientia veritas divina / Deus homo captus est hora matutina" [20].

På tysk kender man 2 versioner af denne hymne: 1. "Christus, wahrer Gottes Sohn" og 2. "Christus, der uns selig macht" ·

---

16 De mest kendte er: passionen i "Rozmyslania przemyskie" ("Grublerier fra Przemysl"), 1400-tallet og "Rozmyslania dominikanskie" ("Dominikanernes grublerier"), 1500-tallet. Korolko, op. cit. s. XLV

17 Korolko, op. cit. s. XLVII-L, Feicht, op. cit. s. 63-72

18 Den ældste version hedder: "Pozdrowiony badzcie, wszytki najrozkoszniejsze" ("Vær hilset, de allersødeste (legemsdele)"), trykt i 1533, et katalog med anatomisk realisme over alle Jesu legemsdele, håret, hjernen, tungen, osv. Korolko, op. cit. s. LV-LVIII, samt s. 281-82

19 Opec´ bog: "Zywot Pana Jezu Kryste" ("Herre Kristi liv") fra 1522, er en bearbejdelse af et i middelalderen meget populær værk, som man (fejlagtigt) tilskrev Bonaventura: "Meditationis vitae Christi". Korolko, op. cit. LVIII, Encyklopedia Katolicka, b. 2, op. cit. s. 784

20 Se den latinske version i appendiks, s. 8. I et manuskript fra Reichenau tilskrives sangen pave Benedict XII (+1342), i et håndskrift fra Lichtenthal tilskrives den magister Aegidius Magnus, ærkebiskop fra Bourges (+1316), i et manuskript fra Koblenz tilskrives den pave Johannes XXII (+1334). Dictionary of Hymnology. Red. John Julian, London 1907. s. 886

I "PPP" I anføres Jan, abbed fra Witow, for at være den polske oversætter af denne tidebønshymne. Om abbed Jan ved vi kun, at han var i kong Wladyslaw den Kortes (+ 1333) følge. Sangen kunne således stamme fra 1300-tallet, den ældste kendte polske version formodes at være fra ca. 1420 [21].
Der er bevaret 4 middelalderige versioner af denne sang, samt 4, der stammer fra 1500-tallet.
Den **ældste** overleverede **version** på 9 vers (fra begyndelsen af 1400-tallet) af den, op igennem hele 1500-tallet meget populære sang, kender man fra et manuskript, der befandt sig på et bibliotek i Skt. Petersborg, men som i dag er bortkommet. En polsk filolog, Aleksander Brückner, har transkriberet og udgivet denne version af sangen i 1897.
Den **anden version** (på 8 vers) er fra midten af 1400-tallet, manuskriptet findes i National Bibliotek i Warszawa.
Den **tredje version** (på 7 vers) er sansynligvis fra omkring år 1500 fra Universitetsbibliotek i Köningsberg.
Den **fjerde version** (på 8 vers) er fra før 1526 og findes i Slask Bibliotek, afdeling i Cieszyn, den er noteret i Officium de Beata Virgine Maria.
Den **femte version** er af Walenty fra Brzozow fra 1554. Det er en oversættelse af sangen fra tjekkisk.
Den **sjette version** med en ændret titel: "Ojca Wszechmogacego madrosc, prawda boza" ("Den omnipotente Faders visdom, Guds sandhed") på 8 vers er trykt i "Godzinki male o Pana Chrystusowym krzyzu" ("Korte tidebønner om Herre Kristi kors") udgivet af Jan Patruus i Poznan i 1567 som tillæg til en polsk oversættelse af en latinsk langfredagsprædiken af Aureliusz Lippus. I denne version er teksten splittet op med forskellige bønner. Oversættelsen af hele tidebønner er lavet af en munk og diakon fra Wagrowiec (cistersienser). Teksten er senere (i 1585) blevet trykt i Krakow i "Horolus polski" . "Korte tidebønner" indeholder invokation, hymne, verset, responsorium go bøn, der alle følger et tidebønsskema. De forskellige vers af sangen fungerer som hymner i denne sammenhæng.
Den **syvende version**, "Jesus madrosc i prawda Ojca niebieskiego" ("Jesus, den himmelske Faders visdom og sandhed") er en lettere ændret version på 8 vers trykt i Martin Laterna "Harfa duchowa" ("Sjælelig harpe"), Krakow 1588. Også her er der tilføjet bønner ved slutning af hvert vers.
Endelig findes en **ottende version** trykt i Stanislaw Grotowski, "Hymny polske", Krakow 1598 under titlen: "Madrosc i prawda wieczna Ojca Wszechmogacego" ("Den omnipotente Faders evige visdom og sandhed"). Også den er på 8 vers [22].
Det er den første version jeg her vil give en tekstlig analyse af (se iøvrigt oversættelsen).
Sangen består af otte 4 -linje vers. Hver linje er på 13 stavelser i trokæisk metrum (hvad der svarer til det latinske forlæg), rimer aa bb.
De første 7 vers henviser til de 7 tidebønner og knytter de bestemte passionsbegivenheder til de nævnte timer: Matutin: bøn i Getsemane have, tilfangetagelse, Prim: fremstilling hos Pilatus, Terts: piskning og tornekroning, Sext: vejen til korset og korsfæstelse, Non: døden på korset, Vesper: nedtagelse fra korset, Completorium: gravlægning.Vers 8 og 9 er en bøn om nåde og om Jesu forbøn for vor sjæl.
Teksten indeholder de for middelalderen karakteristiske detaljerede beskrivelser af Jesu lidelse.

---

21 "PPP" I, s. 87. Formodning om sangens forfatter stammer fra Aleksander Brückner, der som den første transkriberede og udgav denne sang i Drobne zabytki jezyka polskiego. ("Små monumenter for det polske sprog"), Warszawa 1897. Endvidere "PPP" I, s. 51, med undersøgelser af sangens sproglige beskaffenhed, der peger på dens meget gamle oprindelse.

22 De forskellige versioner se: "PPP" I, s. 87-100

Formålet med dem er at vække den troendes følelse, medlidenhed og til en vis grad identificering med den lidende Krisitus. Derfor understreges også Jesu offerattitude: se vers 2: "han stod dér som et lam, det ydmyge dyr". Jøderne derimod fremstilles som grusomme, hævngerrige, spottende: vers 5: "de, som havde korsfæstet ham, jøderne, de grinede". Også Pilatus vises som grusom: vers. 3: "uden medynk", Som modsætning dertil fremstilles de, der deltagende bevæges af begivenhederne: kvinden /underforstået Maria/: vers 4: "kvinden græd", venner, der salver hans legeme: vers 7: "de kærlige venner havde smurt /hans legeme/ med salve".
I vers 6 finder vi henvisning til at Jesu lidelse er sket for vor skyld: "sådan har han lidt for os, Verdens Frelser".
De to sidste vers kræver særlig opmærksomhed, fordi de så at sige angiver "mening" med hele gudstjenesteforløbet: Tidebønner er blevet bedt som udtryk for fromhed, derfor bedes der (så at sige "til gengæld") om frelse for de bedende, godt liv på jorden og plads i himlen efter døden (vers 8). Vers 9 taler om den rette indstilling ved dødstimen, et typisk middelalderligt træk, hvor bekymring om "den gode død" har været en del af livsfilosofien.
Man kan også hæfte sig ved vendingen i sangens første linje: Bog Czlowiek (Gud og Menneske), som også findes i den latinske tekst. Da de specielle officier til Herrens Lidelse er af franciskansk oprindelse, opstod de i opposition til kætterbevægelserne. For eksempel var katharerne af den opfattelse, at Jesus var mere Gud end mennesket. Han kunne derfor ikke lide på korset, da han som guddommelig ikke kunne føle menneskelig smerte. Karakteristisk nok findes vendingen "Bog Czlowiek" ikke i de senere versioner af sangen (version 6-8), da polemikken mod kætterne ikke længere var aktuel [23].
Det er værd at understrege, at Jesu lidelser i denne sang er beskrevet på en forholdsvis sober måde, uden at man svælger for meget i detaljerne. Også Marias plads er beskeden. Begge disse træk synes at placere sangen i tiden fra før 1400-tallet.
Som allerede nævnt er "JChBCz" en sang, som blev brugt i tidebønsgudstjenester, i de såkaldte "små officier" (officium parvum), [24] der var beregnet for lægfolk, især medlemmer af broderskaber, som f.eks. franciskanske tertiarer. Man kender to typer af de korte officier: én om Herrens Lidelse og én om Jomfru Maria. Da sangen holder sig tæt til bibelsk forlæg i beskrivelsen af Kristi lidelses forløb, er den fri for indflydelse af apokryfe tekster. Sangen er skrevet i en enkel stil, forståelig for den brede befolkning, og den har et tydeligt pædagogisk sigte: mnemoteknisk lærte man lettere en sunget tekst - dette var vigtigt især for dem (og det var de fleste), der ikke kunne læse.
De korte tidebønsgudstjenester blev tit holdt i specielle kapeller, eller i klostergange (en praksis, som franciskanerne stadigvæk bruger). De var en del af tiggermunkenes "missionsvirksomhed". Senere, da sangen blev trykt, blev teksten læst - eller sunget - af enkelte mennesker, som udtryk for

---

23 Om katharerne og deres teologi: Jerzy Jozef Kopec: "Nurt pasyjny w sredniowiecznej religijnosci polskiej" ("Passionsmotiver i polsk religiøsitet i middelaldren") i: Henryk Damian Wojtyska og Jozef Jerzy Kopec, red.: Meka Chrystusa wczoraj i dzis. ("Kristi lidelse i går og i dag"), Lublin 1981 (senere henvises til artiklen som : Kopec 2). Se også: Hjalmar Holmquist og Jens Nørregaard: Kirkehistorie I, København 1963 s. 414, samt Aksel Haaning: Den kristne mystik, København 1993, s. 79-84.

24 kaldes: "horae parvae", "cursus horarum" eller "ordo parvus", på polsk: godzinki (egentligt: små timer). Votivgudstjenester bygget over officium-mønster. Den slags gudstjenester dukkede op hos benediktinerne og var i starten tænkt som personlig bøn for gejstlige. Fra 1200-tallet bruges de som fromhedspraksis for lægfolk, de inddrages i bønnebøger, såkaldte "hortulus". De indeholder 7 dele, der svarer til de liturgiske tidebønner, med udeladelse af laudes. Deres form er: invokation, hymne, versetter og responsorier, bøn, slutkonklusion og anbefaling. De indeholder hverken bibelske salmer eller læsninger. Encyklopedia katolicka, V. red.: Ludomir Bienkowski, Piotr Hemperek, Stanislaw Kaminski, Jerzy Misiurek, Krystyna Stawecka, Antoni Stepien, Adam Szafranski, Jan Szlaga, Anzelm Weiss. Lublin 1989. s. 1238-41

deres private fromhedspraksis. I de trykte katolske samlinger finder man tidebønssange i to former: sammensat og spredt. Den sammensatte medtager hele sangen i sammenhæng, dog suppleres de enkelte vers med tilsvarende bønner og små versetter. Den spredte medtager de enkelte vers i tidebønner til andre kirkelige højtider (Pinse, Påske, Maria-fester) som afslutning for hver af de foreskrevne "timer" (altså et vers til Prim, et til Terts osv.), en slags "ihukommelse af Herrens Lidelse" [25].

Sangen følger nogenlunde trofast det latinske forlæg. Den vigtigste afvigelse er, at den er udvidet til 9 vers: dvs. "conclusio" er længere i den polske version. Der lægges således større vægt på det pædagogiske aspekt. Desuden nævnes Maria ikke i den latinske hymne, mens hun optræder to gange i den polske version. Derimod mangler der en oversættelse af "terra tunc contremuit, et sol obscuravit". Den polske tekst er givetvis yngre, derfor er der kommet nye elementer ind (Marias plads i passionsbegivenheder, større vægt på "den gode død"). Den tyske version kendes først fra reformationstiden, derfor afviger den en del fra den katolske.

Melodi til "JChBCz".

Desværre lykkedes det mig ikke at finde den oprindelige melodi, som måtte have ledsaget den latinske hymne. Derimod findes melodien i flere tyske sangbøger [26]. Ingen steds i "PPP" II nævnes der den tyske melodi, hvad jeg finder ganske besynderligt. Muligvis bygger både de tyske og de polske overleverede melodier - som stort set er identiske - på en tidligere eksisterende kirkehymne (til latinsk tekst).

Man kan f.eks. bemærke, at den tyske tekst, med linjerne: 7 6 7 6, passer dårligere til den foreliggende melodi, end den polske og latinske tekst, som begge har 8 stavelser pr. vers. Det kunne tyde på, at man har tilpasset den tyske tekst til en før-eksisterende melodi.

Den ældste bevarede melodi på polsk grund /appendiks s.9, A/, fra et manuskript fra 1526, er kun incipit på 10 noder ovenover en fuldstændig gengivet tekst. Foran melodien står der angivet: Cantio de passione Domini. Sangen er skrevet ind i et officium "de Beata Virgine Maria" og den efterfølgende latinske tekst har en fuldtud skrevet melodi. /se appendiks s. 17-18/ Deraf kan man slutte, at melodien til "JChBCz" var så kendt, at man ikke behøvede at notere den. Melodiens starttone er ***c*** hvad der giver et tritonusspring fra melodiens 7. til 8. tone, man må således formode, at 8. tone har været ændret til ***b***.

Nodeskriften i denne ufuldstændige version er en sort koralnotation på fem linier.

Den næste version er fra en protestantisk sangbog /appendiks s.9, B/ af Walenty fra Brzozow, 1554. Her er melodien noteret i hvid mensuralnotation. Den noterede melodi svarer kun til to linjer - dvs. et halvt vers. Der er små ændringer i forhold til den melodistump vi kender fra incipitet: 5. node er en tonegentagelse af 4. node - i incipitet går melodien en sekund ned.

Melodien falder ud i 2 dele, hver på 8 takter, og hver sluttende med en længere nodeværdi. Slutformlen er ens, lukket kadence med en lille melisme. Fraserne deles yderligere i 4-takt-fraser. Det er en frygisk melodi med et forholdsvis stor ambitus (stor none), den højeste tone ***d*** findes lige før

---

25 "PPP" I, indledning, s. 30-31

26 Se f. eks. versionen i appendiks(s. 10) , som er fra en bog af K.E.Schneider: Das musikalische Lied i geschichtlicher Entwiklung. Leipzig 1864. Her har den titel: "Gott des Vaters Weissheit schon" ("patris sapientia", ein Stunden- oder Horenlied, herrliche phrygische Singweise und sehr beliebt, aus dem 14-ten Jhr.") og den gengivne tekst til 1. vers afviger fra den reformatoriske version af Weisse. Der må altså have været en før-reformatorisk tysk oversættelse af den latinske hymne.

Andre versioner kan man finde i: Schatz des evangelischen Kirchengesangs, 2. Teil, Melodienbuch, red.: G.Freiherrn von Tucher, Leipzig 1848, og i Evangelisches Kirchengesangbuch, Kassel, uden årstal, uden udgiver.

halvslutningen (takt 7) og den dybeste *c* i den afsluttende frase (takt 14).
En længere udgave af melodien finder vi i en anden protestantisk sangbog af Piotr Artomiusz, 1587. /appendiks, s. 9, C/ Her er melodien noteret til en anden tekst.
Melodien i denne version svarer fuldstændig til den tyske version.
Også her er melodien noteret med hvid mensuralnotation, men nu er den længere, dvs. svarende til et helt vers. Det ejendommelige er dog, at de første 8 takter er en transponering af melodien en kvint op, sådan, at den nu begynder på *e*. Melodien får således følgende formskema: a b a´ b, hver på 8 takter. Melodiens ambitus forøges til stor decim. Men da den første frase er en transponering af frase nr. 3 (eller omvendt) er det musikalske "indhold" således ikke væsentligt forøget - melodien er stadigvæk en 2-frase melodi med deraf følgende monotoni. Værd at bemærke er dog, at fraserne 1 og 3 ikke er identiske - nr. 1 bibeholder den hos Walenty forekommende tonegentagelse mellem melodiens 3. og 4. tone, men den efterfølges nu af trinvis nedgang til kadencen, således af 1. frases ambitus bliver indsnævret til en kvart (i modsætning til en kvint hos Walenty, og i frase nr. 3). Frase nr.3 svarer derimod i sin melodisk form til den vi har set i incipitet fra den ældste overlevering. Derimod har 2. og 4. frase nu en tonegentagelse mellem 4. og 5. tone og derefter en tertsspring ned. Man kan måske slutte deraf, at fraserne forekom i de forskellige varianter side om side, som afhængig af den lokale tradition noteredes enten med tonegentagelse mellem 4. og 5. tone, eller uden. Dette vil være naturligt for en melodi, der brugtes ofte og overleveredes mundtligt. Melodien hos Artomiusz har også en lille rytmisk variant ved alle kadencer (punkteret halvnode efterfulgt med en fjerdedel). Måske blev melodien på dette sene stadium påvirket af folkelig sangpraksis.
Udgivere af antologien: "PPP" II bringer desuden tre flerstemmige værker, der bruger melodien til "JChBCz" som cantus firmus. Det er to værker (et 3-stemmig og et 4-stemmig) fra orgeltabulatur af Jan fra Lublin (1537-48), hvor melodien er at finde i tenoren, samt et 4-stemmig værk fra orgeltabulatur fra Helligåndskloster i Krakow (1548) med melodien i sopranen.
Uanset hvor melodien stammer fra kan man konkludere, at den indeholder træk, der er typiske for senmiddelalderlige hymne-melodier: den er inddelt i fraser, er overvejende syllabisk med hovedsageligt trinvise bevægelser. Melodien er tilpas "neutral", så den kan bruges til forskellige tekster.

2. "Jezusa Judasz przedal za pieniadze nedzne" / forkortet: "JJP" / ("Judas har solgt Jesus for sølle penge")

Sangen kendes også under titlen: "Zoltarz Jezusow czyli pietnascie rozmyslan o Bozym umeczeniu" ("Jesu psalter eller femten betragtninger om Guds lidelse"). Som forfatter angives den salige Ladyslaw fra Gielniow [27], som skulle have skrevet denne sang i 1488. Forfatterskabet bekræftes i saligkårings- dokumenter [28].

---

27 Ladyslaw (senere: Wladyslaw) fra Gielniow (1440-1504). Franciskaner (bernardiner). Han er blevet kendt som stor prædikant og forfatter til religiøse sange, især om Kristi lidelse. Han var kendt for sin mystiske oplevelser. Var aktiv under forberedelsen af saligkåringen af Szymon fra Lipnica i 1487. Ladyslaw var abbed hos bernardinerne i Warszawa i en periode på 15 år, to gange gik han til fods til Rom. Han var aktiv i oprettelsen af to nye bernardinerklostre. Saligkåret i 1750. Han er Warszawas skytshelgen. Hans relikvier, der opbevaredes i Warszawa, forsvandt under Stalintiden. Han fejres d. 25.9. Refereret efter: Walerian Moroz: op. cit. s. 118
Også Korolko, op. cit. s. XIX nævner Ladyslav fra Gielniow som forfatter af mange religiøse sange, både passionssange og Mariasange, som han befalede at synge i de bernardinske klostre, hvormed de hurtigt spredtes over hele landet.
Sangen nævnes i en kronik af Jan fra Komorow: Memoriale Ordinis Fratrum Minorum. cit. efter "PPP" I, s. 100

28 Processus vitae sanctae et miraculorum Patris Ladislai de Gielniovio, 1631-33, hvor sangen ledsages af et kommentar: "Cantilena a beato patre Ladislao Gielniovio composita". cit. efter: "PPP" I, s. 100

Der er bevaret tre middelalderlige samt to senere (trykte) versioner af denne sang.
Den **ældste version** er fra 1400-tallet, afskrift af Swidzinski, udgivet af Wladyslaw Chometowski i 1880, tidligere opbevaret i Biblioteka Krasinskich i Warszawa, der brændte ned i 1944.
Den **anden version** er fra anden halvdel af 1400-tallet og opbevares i Biblioteka Raczynskich i Poznan.
Den **tredje version** har en undertitel: "Piesn o Bozym umeczeniu" ("Sangen om Herrens lidelse") og er fra begyndelsen af 1500-tallet fra et bibliotek i Dzikow. Den er ikke længere tilgængelig, og kendes fra udgivelsen: W.Nehring i: "Archiv für Slavische Philologie", 15 (1893)
Den **fjerde version** er trykt i Krakow i 1558 af M. Siebeneicher. Den er på 27 vers.
Den **femte version** er fra Kantionale af Jan Sekulcjan fra 1547. Der er tilføjet to begyndelsesvers, sådan at "JJP" begynder fra vers 3. Da dette er en protestantisk version, er der en del ændringer i teksten: de to sidste vers er bortfaldet (sangen har dog stadigvæk 17 vers) og Maria er blevet bortcensureret (bortset fra vers 12 som svarer til vers 10). Sproget er mere moderne [29].
Det er versionen fra Biblioteka Raczynskich i Poznan (den anden version) der er kilden til nedenstående gennemgang.
Sangen er på 17 vers, hvert vers har 4 linjer på 13 stavelser (med små afvigelser et par steder) i trokæisk metrum. Metrum er dog ikke helt konsekvent - dette skyldes, at hvert vers begynder med navnet Jesus, og når denne forekommer i andre kasus bliver dette 2-stavelses ord til 3- eller 4-stavelses ord. Ved 3-stavelser bliver 1. stavelse kort og betoning falder på stavelse nr. 2.
Gentagelsen af "Jezus" i begyndelsen af hvert vers gør teksten lidt monoton. Direkte henvendelser til læseren (de såkaldte apostrofer) giver den et vis emotionel præg. De to sidste vers har didaktisk karakter.
I lighed med "JChBCz" er også denne sang en fortløbende fortælling om Jesu lidelse fra Skærtorsdags nadverindstiftelse (vers 1) til gravlægning (vers 15). Således handler vers 2 om bøn i Getsemane have, vers 3 om tilfangetagelse, vers 4 om begivenheder hos Annas og Kajfas, vers 5 om forhør hos Pilatus, vers 6 om piskning, vers 7 om tornekroning, vers 8 om domfældelse, vers 9 om vejen til Golgata, vers 10 og 11 om korsfæstelse, vers 12 om Jesu sidste ord, vers 13 om naturens reaktion på Jesu død, vers 14 om Marias smerte ved korset, og endelig vers 15 om gravlægning. Vers 16 taler om at sangen - meditationerne - bør bruges tit og ofte, vers 17 derimod giver anvisning på det specielle gudstjenesteforløb hvor sangen bruges.
Sammenligner man lidelsesbeskrivelserne i "JChBCz" med dem i "JJP", er det iøjenfaldende, at den sidstnævnte er meget mere detaljeret og også mere sentimental-dvælende. Der findes flere detaljer: blodig sved i vers 2, hænderne, der bindes på ryggen i vers 3, slag på halsen, bind for øjne i vers 4, mange detaljer ved korsfæstelsen osv. Især blodet nævnes ofte: i vers 6, 10 og 14. Også Maria optræder flere steder nu: ved domfældelsen, ved vejen til Golgata, tre gange nævnes hun ved korset og i vers 15 i pietá- stillingen. Maria bliver nu gjort til med-lidende med Kristus, derfor bedes der også til hende om forbøn i vers 16: "Maria, du som har lidt din store sorg, fjern alt ondt fra os".
Desuden fungerer Maria som et forbillede for den bedende: hendes reaktioner på det, der sker, holdes som et spejl, hvori de kristne kan se egne reaktioner, eventuelt "måle" dem med Marias. Maria græder (vers 8 og 9), besvimmer (vers 8 og 10), sørger (vers 14 og 15), men bliver også trøstet af Jesus (vers 12). Det er altså en følelsesmæssig reaktion, der stilles som forbillede for os.
Et andet karakteristisk træk ses i vers 13 - naturens reaktion på Jesu død. Ikke nok, at de "objektive" hændelser beskrives, naturen er så at sige "besjælet", den begræder Jesus og sørger over sin kære

29 De forskellige versioner: se "PPP" I, s. 100-111

Herre. Alt dette er karakteristisk for den sene middelalder: dvælen ved realistiske lidelsesdetaljer (dolorisme), udvidelse af Maria-kulten, franciskanernes læggen vægt på naturen. Sangen er også karakteristisk ved mange direkte henvendelse til læseren med opfordring om at leve sig ind i de smertefulde begivenheder: vers 6: "se, min sjæl, græd bittert, og suk", vers 10: "se, min sjæl, opmærksomt på det", vers 11. "Se, alle kristne". Jesus bliver vist som et menneske, der lider uskyldigt, men også som én, der er bange (vers 2). Han bliver sammenlignet med et uskyldigt lam (vers 3) men også med en foragtet orm (vers 9), han tier hos Pilatus (vers 5), men trøster den ene morder og sin moder (vers 12). Han beder for dem, der korsfæster ham og for syndere (vers 12). Karakteristisk bliver hans sidste ord lavet om: udover at "befale sin sjæl til Faderen" siger han også: "Jeg ønsker syndernes frelse" (vers 12), dvs. han understreger sin frelsergerning, at han lider for at sone menneskenes synder. Alt sammen i overenstemmelse med den senmiddelalderlige teologi. Sangens sprog er enkelt, dog med en del adjektiver, der forstærker virkningen af det beskrevne. Der er en del diminutiver, meget karakteristiske for polsk sprog, (lille lam: vers 3, lille moder: vers 14, lille søn: vers 10), der giver teksten et sødmefyldt præg. Der spores også tendens til at bruge kærlighedsvendinger i forbindelse med Jesus (sjælens elskede i vers 2, kære Jesus i vers 3). De onde er igen jøderne: grusomme, (vers 4), de aflægger falsk vidnesbyrd (vers 5), overtaler Pilatus, (vers 8), de griner af den korsfæstede, (vers 11), men også Pilatus: han synder, (vers 8) og "utro riddere" (vers 7). Der er tilløb til kontrast sammenligninger mellem det jordiske og det himmelske plan: (vers 1): "Judas har solgt Jesus for sølle penge - Gud Fader overgav Sønnen for sjælenes frelse", samt i vers 3: "bag på ryggen bandt de den himmelske Herres hænder".
Sangen stammer fra en franciskansk tradition, vel at mærke den del af franciskanerne, der bærer navnet "observanter" og som i Polen bliver kaldt for bernardinerne [30]. I slutningen af 1400-tallet ekspanderer bernardinerne i Polen, de er kendt som dygtige prædikanter, de holder de såkaldte "missioner" blandt befolkningen i fastetiden. Til det formål sammensætter de en speciel liturgi, en blanding af tidebønner og rosenkransgudstjenester. Det er denne type gudstjeneste, der i Polen kaldes "Zoltarz", jvn. sangens undertitel. Opskriften på sådan gudstjeneste finder vi i sangens sidste vers: man skal bede 3 gange 50 gange "Hil dig Maria", hver 10-ende "Hil dig" efterfølges af sunget "Fader vor" og ind imellem sættes så de 15 betragtninger over Kristi lidelse, som de 15 beskrivende vers tilsammen danner. Man tør måske formode - men det har man ingen vidnesbyrd om - at sangens

30 Allerede i midten af 1200-tallet deler franciskanerne sig i to grupper: konventualerne og observanterne (der mere radikalt holdt fast i Frans´ kompromisløse fattigdomskrav). Observanterne havde fostret nogle meget dygtige prædikanter, bl. a. Johannes af Capestrano (1386-1456), helgenkåret 1724 og Bernardino af Siena (1380-1444), helgenkåret 1450. Den sidstnævnte var observanternes generalvikar i årene 1428-92, og har endda været anklaget for kætteri. Observanterne blev godkendt som selvstændig orden af pave Leon X i 1517.
Det var Johannes af Capestrano, der introducerede observant-bevægelsen i Polen i 1453. I løbet af 8 måneder fik han hvervet 130 medlemmer og samme år byggedes observanternes første kirke i Krakow. Det var Skt. Bernardins kirke og kloster, derfor blev observanterne i Polen kaldt bernardinerne. Allerede i 1493 var der 22 bernardiner-klostre i Polen. De organiserede egne teologiske studier, var fortalere for pilgrimsrejser og indførte mange paraliturgiske gudstjenester i deres kirker. Desuden indførte de julekrybbespil, polske religiøse sange, oprettede mange religiøse broderskaber. De var også aktive i missionsvirksomhed blandt den ortodokse befolkning i Polens østlige provinser.
Tre af de mest fremtrædende bernardiner fra slutningen af 1400- og begyndelsen af 1500-tallet er blevet helgenkåret: Szymon fra Lipnica, Jan fra Dukla og Wladyslaw fra Gielniow. Kilder: Encyklopedia katolicka, b. 2, op. cit. s.313-315, b. 5, op. cit. , s.480-481 og 496-97. T.Christensen-S.Göransson, op. cit., b. 1, s. 390. Donald Attwater: "Helgen-Leksikon" København 1989, s.43 og 96. Die Geschichte des Christentums b. 6, "Die Zeit der Zerreissproben, (1274-1449). red.: Michel Mollat du Jourdin & André Vauchez. Freiburg 1991, s. 525-27.

enkelte vers blev brugt ved Korsvejs gudstjenester, eller det, der har været deres forløbere [31]. Det er også bernardinerne, der senere (i begyndelsen af 1600-tallet) står for oprettelsen af Kalvaria-anlæg i Polen [32].

Til sidst vil jeg pege på et historisk kuriosum, som findes i den udvidede (til 27 vers) version af sangen fra 1558. Her finder man som næstsidste vers en akklamation kaldet: "Cantus contra paganos" [33], dels som udtryk for bernardinernes "korstog"- ideologi, og dels som ekko af en konkret begivenhed i polsk historie.

Melodi til "JJP".

Der findes kun to overleverede melodier til "JJP", hvoraf den ene / se appendiks, s. 11/ er fra den allerede tidligere nævnte kantionale af Walenty fra Brzozow (1554), dog med en anden titel [34]. Der findes en henvisning i teksten: "Na stara note: Judasz Jezusa przedal" (på den gamle tone: "JJP"). Dette bekræfter, at melodien er meget ældre end kationale. Melodien er noteret med sort mensuralnotation fra ***d*** [35]. Den formodes at være samtidig med teksten, muligvis også skrevet af Ladyslaw fra Gielniow. [36] Det er en dorisk melodi på 17 takter bestående af 4 fraser a b c d, hver underdelt i 2-takts perioder (bortset fra den sidste, udvidede til 3 takter). Melodien bærer tydeligt præg af en folkemelodi [37]. Det er først og fremmest det regelmæssige rytmiske mønster, der forstærker dette indtryk, men også fraserne som takt 5-8, 11-12 og 13-14, hvor melodien dels drejer i retning af d-mol, dels minder om vendinger fra polske folkesange. Den har ambitus på en oktav, den højeste tone opnås tre gange. Den er syllabisk, bortset fra slutmelismen. Sangen falder i to hoveddele, som fungerer som "spørgsmål" og "svar".

---

31 Egentlige korsvejsgudstjenester med 14 stationer etableres først i 1500-tallet, men forløberne er tidligere. Interessen for station-vandring kan ses som et af korstogenes resultater. Mange steder i Vest Europa kender man til processioner uden for kirken, hvor man standser ved bestemte steder og mindes begivenhederne fra Jesu vej mod Golgata. Tit markeres stederne med enkeltstående søjler, og antallet af stationerne varierer. Encyklopedia Katolicka b. 4. Romuald Lukaszyk, Ludomir Bienkowksi, Feliks Gryglewicz, Lublin 1985, s.215- 221, J.J.Kopec, /1/ op. cit.s. 17-47.

32 Kalvaria, eller Ny Jerusalem, er store anlæg med stationskapeller i et landskab, der efterligner Jerusalems topografi. Det ældste anlæg af denne type findes ved klostret Scala Coeli ved Cordoba og er fra 1405-20. Den første Kalvaria i Polen, Kalwaria Zebrzydowska (ca. 30 km. syd for Krakow) etableres i 1604 og er den dag i dag målet for pilgrimsvandringer og dramatiserede passionsmysterier. J.J.Kopec, /1/ op. cit. s. 64-73.

33 Cantus contra paganos:
O Jezu Nazarenski, o Krolu zydowski,
Obron lud krzescijanski od mocy poganskiej;
Dla twej milej Matuchny odpusc nasze zlosci,
Daj po naszym skonaniu niebieskie radosci.

O du, Jesus fra Nazaret, du jødernes konge
red det kristne folk fra hedensk overmagt:
For din kære lille Moders skyld forlad os vore synder
giv os efter døden de himmelske glæder.

Verset menes at være opstået efter Tatarernes overfald i 1498.

34 "Umeczenie naszego Pana milosnego" ("Vor kære Herres lidelse") - se i øvrigt sangens femte version.

35 I "PPP" II transponerer udgivere melodien en kvart højere, så den starter på g.

36 "PPP" II, indledning s. 8, henviser man til en kronik fra 1500-tallet af Jan fra Komorow, der skriver, at Ladyslaw "composuerat cantilenam". Men det latinske verbum, som egentligt betyder "at sammensætte", kan også bare betyde, at han kun havde skrevet teksten.

37 Udsagn om melodiens folkelig karakter dukker op hos alle, der nævner denne sang. "PPP", II, s. 8: "melodien fremviser typiske træk for en folkemelodi (endda dansemelodi)". Hieronim Feicht: op. cit. s.98: "typisk folkemelodi, endda med en melodisk vending /takt 3-4/, der senere dukker op i Chopins Mazurka F-dur, op. 68 nr. 3, takt 3-4" Den sidste udtalelse er nok en forkert slutning. Jeg vil snarere sige, at polske folkemelodier tit har kirketonale vendinger, vejen går fra kirkemusik til folkemusik, ikke omvendt. Det vigtigste argument for melodiens "folkelighed" er nok, at den "føles" som værende folkemelodi.

På baggrund af den påståede polske oprindelse af melodien til "JJP", var det nok så overraskende at finde melodien i en tysk sangbog: "Evangelisches Kirchengesang". Her har den titlen: "Jesu Kreuz, Leiden und Pein" og tilskrives "Böhmische Brüder, 1566" med angivet forfatter Petrus Herbert (+1571) /se appendiks s. 12/. Dette udelukker selvfølgeligt ikke, at sangen kan være polsk, men meolodien kan også være tjekkisk. Der er trods alt en vis lighed mellem polsk og tjekkisk folkemusik.
En anden polsk melodioverlevering findes som cantus firmus i en anonym komposition trykt hos Mateusz Siebeneicher i Krakow (1558). Her har den undertitel: "Piesn o Bozym umeczeniu nabozna i bardzo piekna, wszelkiemu krzescijanowi potrzebna" ("Sangen om Guds lidelse andægtig og meget smuk, nyttig for enhver kristen").

3."Posluchajcie bracia mila" /forkortet: "PBM"/ ("Hør godt efter, kære brødre")
Sangen er også kendt under titlen: "Zale Matki Boskiej pod krzyzem, Lament swietokrzyski, Planctus" (Guds Moders beklagelser ved korset, swietokrzyski [38] klagesang, planctus") [39]. Den stammer fra et manuskript fra benediktinerkloster på Lysa Gora, skrevet omkring 1470 af Andrzej fra Slupie. [40] Sangen har karakter af en sekvens og menes at stamme fra et liturgisk passionsdrama.[41]
Sangen består af 8 vers, hvoraf det sidste kun er på 2 linjer, muligvis ufuldstændigt.
Versene har forskellige antal linjer og varierede antal stavelser. Metrum er trokæisk.
Første to vers, på 8 stavelser, rimer aa bb, vers 3, på 5 linjer, rimer aa bbb, versene 4 og 5, på 6 linjer, rimer aa bb cc, vers 6, på 6 linjer, rimer aaa bbb, vers 7 på 5 linjer, rimer aa, + tre linjer, der ikke rimer, vers 8, på 2 linjer, rimer aa.
Sangen er skrevet i første person og er fyldt med oprigtig følelse, den ligner de folkelige klagesange polske kvinder synger ved begravelser. Den har en stærkt appel til modtageren, da den indeholder mange vokativer: "Hør godt efter" og "hør om min sorg" i vers 1, "hav medlidenhed med mig" i vers 2, "Bed til Gud, I kære mødre" i vers 7.
De to første vers danner indledningen, hvor Maria henvender sig direkte til de tilstedeværende med bøn om deltagelse i hendes sorg. Vers 3 beretter kort om, hvad der er sket. Vers 4 og 5 er Marias henvendelse til Jesus, der hænger på korset, vers 6 er hendes henvendelse til ærkeengel Gabriel med henvisning til den kontrast, der findes mellem hans glædesbudskab og hendes øjeblikkelige ulykke, vers 7 retter sig igen til de tilstedeværende, især til kvinder, at de måtte undgå den skæbne, der har ramt hende. Det sidste, ufuldstændige vers, er en slags slutkonklusion og tilbagevenden til begyndelsesklagen: Hun har kun haft én søn, og han hænger nu på korset. Sangen er tidsmæssig "størknet" i ét og samme nu - det er nu, hvor Jesus er korsfæstet, det er nu Maria græder, det er nu, hun ser sin situation som håbløs. Stærkest virker Marias direkte henvendelse til sønnen: vers 4 : "giv din moder lov at få del i dine sår", "sig dog noget/.../ mig til trøst", og i vers 5, hvor vi rigtigt kan

---

38 "Swietokrzyski" hanviser til Gory Swietokrzyskie: Helligkors bjerge, en bjergkæde i Sydpolen mellem Kielce og Krakow.

39 Planctus: fra latin, plango = begræde en afdød, er en speciel gruppe af passionsklagesange, som beskriver Marias sorg og smerte over sin søn. De svarer til piéta-fremstillinger i billedkunst.

40 Manuskriptet er ikke længere tilgængelig. Det blev fundet på et offentligt bibliotek i Skt. Petersburg, kopieret af Lukasz Golebiowski og udgivet af Waclaw Aleksander Maciejowski i Pismiennictwo polskie, t. I-III" ("Polske tekster b. 1-3"), Warszawa 1852.
En anden sang, "Krzyzu swiety nade wszystko" ("Du, allerhelligste kors") fra bibliotek i Kornik har i nogle vers lighed med "PBM". "PPP", I, s. 125

41 "PPP" I, s. 125

mærke hendes magtesløshed: han hænger så højt oppe, at hun ikke kan hjælpe ham. Der er en stor realisme i dette vers: hoved, der hænger skævt, blodet, der flyder, tørsten, der plager den døende. Også vers 6 virker stærkt: I modsætning, hvad der er blevet lovet hende, oplever hun en ulykke, der får hendes "legeme og knogler /til at / falde fra hinanden". Den sjælelige smerte gør fysisk ondt. Man kan sagtens forestille sig, at denne klagesang måtte gøre indtryk på dem, der hørte den. De kunne leve sig ind i smerten, kunne føle med Maria, kunne frygte, at skæbnen også kunne ramme dem. Sangen har således store dramatiske kvaliteter. Den ujævne rytme gør den desuden fleksibel, den "bølger" ligefrem i kortere og længere åndedrag. Sangen er skrevet i et levende og ret moderne sprog, der formår, selv når der tales om grusomheder, at bevare balancen uden at tippe over af sentimentalitet. En bemærkesesværdig tekst, der litterært hæver sig over niveauet i andre middelalderlige sange.
Der er desværre ikke bevaret nogen melodi til denne sang, men tager man de ulige vers og linjer i betragtning, kunne det tyde på, at den havde en melodi i form af sekvens. Man kunne forestille sig, at vers 1 - 2 (med ens antal stavelser) og versene 4, 5 og 6 (med lignende versopbygning) kunne synges på de samme melodiske fraser (hvad der er almindelig for en sekvens).

Konklusion

De tre analyserede polske passionssange følger udviklingen, der er typisk for lande med et ikke romansk sprog. Efter en forholdsvis lang periode med lokalbefolkningens passivitet under de latinske messer, begynder en produktion af religiøse sange på folkesprog. I starten er der tale om oversættelser af latinske hymner, som "Jezus Chrystus, Bog Czlowiek" er et eksempel på. Senere fortsætter linjen og tematikken med navngivne polske forfattere, det vidner "Jezusa Judasz przedal" om. Til sidst, ved slutningen af middelalderen, kan man finde eksempler på mere originale sange med et "national" præg. "Posluchajcie, bracia mila" er det bedste eksempel derpå.
I modsætning til f.eks. Tyskland, hvor sange på tysk dukker op allerede i 1100-tallet, er udviklingen i Polen temmelig forsinket, da de polske sange først nævnes i 1200-tallet og de tidligste bevarede eksempler er fra 1300-tallet.
Dette kan forklares ud fra følgende grunde:
1. Polens historie viser en anden udviklingslinie, end den vi kender fra Vesten: F.eks. oplever Polen en nedgangsperiode i 1100- 1200-tallet og en fremgangsperiode i 1300-tallet, altså "omvendt" end i Vesten, hvor 1300-tallet præges af nedgangsstemningen, forårsaget af "den sorte død".
2. Helt op til midten af 1200-tallet er alle munke og præster, der virker i Polen, udlændinge. Ikke nok med, at gudstjenester er på latin, så kan præsterne heller ikke uden for gudstjenesterne komme i kontakt med lokalbefolkningen. Så hvis man sang nogle religiøse sange på polsk i den tidlige middelalder, så var der nok ikke nogen, der rigtigt lagde mærke til det, endsige nedskrev dem. Og modsat - der var heller ikke nogen blandt præsterne, der oprigtigt var interesseret i at tilskynde lokalbefolkningen til at deltage mere aktivt i gudstjenesterne (jvf. den manglende sproglig kontakt).
3. Polens historiske skæbne har bevirket, at en del dokumenter helt sikkert er forsvundet, og det, der er tilbage er kun en lille rest, der ikke kan give noget fuldstændigt billede af den middelalderlige sangproduktion, som dog har været temmelig omfattende.
I øvrigt var formhedslivet i Polen i den sene middelalder lig det, man kender fra Vesten. I Polen finder vi både påvirkning fra den mystisk-orienterede følelsesteologi, tiggermunkernes virksomhed, lægfolkets broderskaber, dramatisering af gudstjenester, alle de tiltag, der fremmer produktionen af religiøse sange på folkesproget. Men man kan også finde nogle træk, der i de efterfølgende perioder

giver katolicismen i Polen et specifikt ansigt: Stor opblomstring af paraliturgisk produktion i forbindelse med passionen, sammensmeltning af begreberne: Polsk = katolsk, den enorme vægt kulten for Jomfru Maria har i Polen. Alt dette har sine rødder i den sene middelalder, og - da reformationen i Polen forløb fredeligt og ebbede hurtigt ud - er linjen op til baroktiden forholdsvis ubrudt. I 1600- og 1700-tallet får Polen yderligere statfæstet sin position som "kristendommens yderste skanse" og "Roms forlængede arm".
Senmiddelalderlige passionsmotiver bider sig fast i Polen: i den måde man tolker nationale katastrofer på (hvad der fører til d.s. "historiske messianisme" i 1800-tallet) i folkekunsten, litteraturen og i den eksistentielle tristesse, der kendetegner polsk åndsliv den dag i dag. Hvor gammeldags sproget i de tre analyserede sange end virker, så føles deres indhold ganske velkendt for en polak af i dag.

Litteraturliste:

Donald Attwater: Helgen-leksikon. Århus 1989
Boleslaw Bartkowski: "Visitatio sepulchri w polskich przekazach sredniowiecznych" /Visitatio sepulchri i de polske middelalderlige overleveringer/ i: Musica Medii Aevi IV. red.Jerzy Morawski: Krakow , 1973
Edward O. Cheyney: The Dawn of a New Era, 1250-1453 New York, 1962
Eamon Duffy: The stripping of the altars. Traditional Religion in England. London 1992
Hieronim Feicht: Studia nad muzyka polskiego sredniowiecza /Musik i den polske middelalder/. Krakow 1975
Aksel Haaning: Den kristne mystik. Grundtræk af den indre vej i vestlig tradition. København 1993
Hjalmar Holmquist og Jens Nørregaard: Kirkehistorie I. Oltid og middelalder København 1963
Johan Huizinga: Herbst des Mittelalters. Stuttgart 1987
Jerzy Jozef Kopec: Droga krzyzowa. Dzieje nabozenstwa i antologia wspolczesnych tekstow /Korsvejen-gudstjeneste. Dens historie og antologi af moderne tekster./, Poznan, 1975
Jerzy Jozef Kopec: "Nurt pasyjny w sredniowiecznej religijnosci polskiej" /Passionsmotiver i polsk religiøsitet i middelalderen./ i: Henryk Damian Wojtyska CP & Jozef Jerzy Kopec, Cp, red.: Meka Chrystusa wczoraj i dzis. Lublin 1981 /Kristi lidelse i går og i dag/
Miroslaw Korolko, red. Sredniowieczna piesn religijna polska / Middelalderlige religiøse polske sange/, Wroclaw 1980
Jørgen Mentz: Kirke og kultur i højmiddelalderen, København 1976
Michel Mollat du Jourdin & André Vauchez, red.Die Geschichte des Christentums. Die Zeit der Zerreissproben, 1274-1449, Freiburg 1991
Walerian Moroz: Swietosc niesli polskiej ziemi /De bragte hellighed til polsk jord/, Warszawa 1968
Juliusz Nowak-Dluzewski, ed.: Polskie piesni pasyjne. Sredniowiecze i wiek XVI. /Polske passionssange. Middelalder og d. 16. årh./ Warszawa 1977. Bind I.: tekster - Bind II.: melodier
Jerzy Pikulik: "Sekwencje polskie" i: "Musica Medii Aevi", IV. red. Jerzy Morawski, Krakow, 1973
A.P.Vlasto: The entry of the Slavs into Christendom. An introduction to the medieval History og the Slavs. Cambridge 1970
Adam Zamoyski: The polish Way. A thousand-year History of the Poles and their Culture. London 1987

JENS LYSTER

Synd og nåde i to salmer af Sthen

"Jeg vil din pris udsjunge" og "Guds nåde højt jeg prise vil"

Bearbejdelse af to salmegennemgange ved Københavns Stiftspræstekursus på Grundtvigs Højskole, Hillerød, 13. og 14. maj 1997.

Vi begynder med en morgensang af de vistnok mindre brugte, nemlig DDS 683 "Jeg vil din pris udsjunge". Lad være, at synd- og nådemotivet ikke er så fremtrædende. Det er der dog, ligesom det for øvrigt er til stede i de fleste morgensalmer.

Alene den omstændighed, at vi synger Gud en lovsang, er med den underforståede forudsætning, at det er nådens Gud, vi synger til.

Gud er enheden af den skjulte majestæt og en evig kraft. Nådens Gud er enheden af skjult majestæt og evig kraft, styret af barmhjertighed.

Gud kunne også være styret af vrede. Definitionen på vredens Gud måtte så tilsvarende være enheden af skjult majestæt og evig kraft, styret af vrede. Men det er ikke vredens Gud, vi synger til i denne morgensang - så ville salmen have en kendeligt anderledes karakter. Ja, det er et spørgsmål, om det overhovedet lader sig gøre at synge til vredens Gud?

Takkesangen til Gud forudsætter billedet af den skjulte majestæt, der lader sin evige kraft styre af barmhjertigheden og nåden.

Og jeg, der synger nådens Gud hans pris, har selvsagt brug for hans nåde. Ellers takkede jeg ikke for den. Ellers bad jeg ikke om den. Jeg gør begge dele i denne morgensalme. Som den synder jeg er, kan jeg slet ikke leve uden nåden.

Når nådemotivet er så udbredt i morgensalmer - og jeg behøver bare henvise til den efterfølgende salme i salmebogen, nr. 684, Sthens "O Gud ske lov til evig tid, han dækket os med sin nåde..." eller til Kingos lovsang (DDS 690) af Herrens nåde, der er bundløs "som havets dybe vand", så der er nok af den til at "hver morgen i min skål en nåde uden mål til mig nedflyder - når nådemotivet kendetegner morgensalmerne, kan det være inspireret af det kendte sted i Klagesangene 3,22f: **"Herrens barmhjertighed er ny hver morgen".** Som dagen ved morgengry er ny og ubrugt, sådan er nåden også ny og ubrugt. Syndsforladelsen kan derfor sammenlignes med den styrkende søvn. Vi kan vel formulere det sådan, at **syndsforladelsen er det, vi kommer sovende til.** Når vi rejser os fra søvnen, er vi udhvilede. Når vi rejser os fra vore synders forladelse, er vi "frelst og fri fra dødens mørke sti og sjælevåde".

Vi er kommet sovende til syndsforladelsen, og frelst og fri står vi om morgenen op til den nye dag, der endnu er ubrugt og ubeskrevet som en tabula rasa. Men det er sikkert og vist, at inden aften er tavlen malet over med alle vore egne underlige tegn og gerninger. For så sandt som vi takket være Herrens nåde og barmhjertighed er gjort retfærdige, så sikkert er det også - som amen i

kirken - , at synderen i os lever i bedste velgående og slet ikke kan lade være med at udfolde synden. Både retfærdig og synder, simul justus et peccator, det er vores lod.

Og derfor beder den benådede og retfærdiggjorte "ydmygelig" i strofe 2:

..Du mig min synd tilgive,
hvormed jeg her i live
har tit fortørnet dig!

Der bruges konjunktiv i denne bøn om tilgivelse her og nu og i fremtiden for min synd, der i dag og i morgen er den samme som den, "hvormed jeg her i live har tit fortørnet dig". Der bruges perfektum om den synd, der har været og vil fortsætte med at være.

Det er altså en meget sejlivet synd, og da den tilmed omtales i ental, menes der med "min synd" ikke en konkret overtrædelse af politivedtægten. Jeg har fx i min præstegerning tit overtrådt bestemmelsen om, at cykellygten skal være tændt efter mørkets frembrud. Men intet forhindrer mig i at gøre noget ved den sag.

Men den synd, der i salmen kaldes "min synd", er andet og mere end dovenskab og dårlige vaner. Det er den medfødte synd, der er den uforklarlige virkelighed, som jeg uhjælpeligt stikker i til halsen, og som jeg tilmed har tilegnet mig og gjort personlig og gjort til "*min* synd".

Concupiscentia kalder Luther denne menneskets lyst til at være sin egen herre og gud, lysten til selv at befale og selv at trøste. Kort sagt personens gådefulde oprør mod Gud, som giver sig udtryk i hovmod og egenkærlighed, superbia et amor sui.

I stedet for at stå kongeligt oprejst under Guds tiltale, idet jeg frygter hans bud og elsker hans forjættelse og derfor også står kongeligt oprejst sammen med mit medmenneske i kærlighedens gensidighed, er jeg krummet ind i mig selv, "incurvatus in me". Det er, hvad der menes med "min synd".

I den 4. strofe synger vi om Satans list. Og så kunne man godt få den tanke, at her har vi syndens forklaring i Satan himself. Det er selvfølgelig ham, der har bragt mig på glatis. Her har vi skyldneren: Satan er syndens årsag!

Men så enkelt er det ikke. Syndens opståen kan ikke forklares ved en overmægtig frister. Fristeren kunne intet stille op med et menneske, der ikke i forvejen har vendt sig bort fra Gud. Kun fordi jeg allerede er en synder, har han let spil:

sin ondskab vil han øve,
at han mig kan bedrøve
i denne jammerdal.

Hvad menes der så med, at Satan bedrøver mig? Jo, han får mig til at tvivle om nåden. Han får mig til at fortvivle, når han får held med at så tvivl om, hvorvidt nåden nu også gælder sådan en som mig.

Dette med fortvivlelsen som nådens modstykke vil jeg behandle udførligere under den næste salmegennemgang.

Jeg har en kritisk indvending mod teksten i 2. strofe, der indledes

For hans skyld jeg af nåde
er nu bevaret vel
i denne nat fra våde
til legem og til sjæl...

Hvad tænkes der på med "hans skyld"? Er det Guds skyld eller Kristi skyld? Ud fra den nuværende sammenhæng er det blevet Kristi skyld, at jeg er bevaret vel i denne nat til legeme og sjæl. Men skal vi fortsat gøre brug af trosbekendelsens sondring mellem 1. og 2. trosartikel og fastholde den klassiske forsynstanke, må det da være Gud og ikke Kristus, der holder sin hånd over skabningen og bevarer os.

Det var da også tanken i den oprindelige danske oversættelse fra reformationstiden[1], hvor 2. strofe lød:

At ieg vdaff din Naade
Er nu beuaret vel...

og det er tydeligt, at salmen tiltaler Gud i 2. person, medens Jesus Kristus omtales i 3. person. Ved en restaurering af den salme bør forholdet mellem Gud og Kristus bringes på det rene. Man kunne fx foreslå at lade 2. strofe begynde

Fordi jeg af din nåde
er nu bevaret vel...

På den måde fastholder man, at det er Guds forsyn, der bevarer os til legeme og sjæl.

Begrundelsen for at vælge netop denne morgensang blandt så mange morgensange om synd og nåde er mit ønske om at holde mig til Sthens salmer. Jeg mener at have godtgjort, at den danske oversætter af Georg Nieges tyske tekst alligevel ikke er den forholdsvis ukendte Jacob Madsen fra København, som man hidtil har givet æren for oversættelsen, men må være Hans Christensen Sthen, eftersom salmen findes i Sthens tillæg til "En liden Vandrebog" på en så fremtrædende plads, at det vil være utænkeligt, at Sthen skulle overlade den til andre end sig selv. Dette forfatterforhold har jeg tidligere gjort rede for her i tidsskriftet.[2]

---

[1] Aftrykt i Hymnologiske Meddelelser 1993 s. 196-198. Endvidere i Hans Christensen Sthens Skrifter I. En liden Vandrebog, udgivet af Jens Lyster under medvirken af Jens Højgård. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, C. A. Reitzels Forlag, København 1994, s. 150-153.

[2] Jens Lyster: Hvem har oversat Jeg vil din pris udsjunge?, Hymn. Medd. 1993 s. 193-209.

Endelig ville jeg med min salmegennemgang godt slå et slag for en reformationstidssalme, som salmebogskommissionen måske kunne tænke sig at udelade af den næste salmebog. Hvis vi fortsat skal have en dansk folkekirke af et luthersk tilsnit, er det vigtigt at fastholde menigheden på reformatorernes syn på synd og nåde. Og det gør vi bedst, ved at vores salmebog fortsat kan tilbyde et anseligt antal lødige og karakteristiske salmer, der genlyder af reformatorernes teologiske anliggende.

Guds nåde højt jeg prise vil, DDS 462

Den anden af Sthens salmer, hvor synd- og nådemotivet skal iagttages, er "Guds nåde højt jeg prise vil". Guds nåde, der glæder mit hjerte og mit sind, ja, får hjertet til at le - bare udtrykket "hjertet ler" er jo opsigtsvækkende i salmebogen! - Guds nåde er for hjerte, sjæl og sind, hvad forelskelsen, kønsakten og kærlighedslivet er for kroppen til kroppens fryd.

Hvad er digterens personlige baggrund for at skrive sådan om nåden? Og hvilke litterære kilder øser han af, som sætter ham i stand til at levere et digt med en sproglig friskhed, så vi fornemmer det, som var salmen langt yngre, end den vitterligt er.

Det føles, som var man i selskab med en rokokodigter som Brorson, der også kan digte dristigt om det glade hjerte:

> Mit hjerte dig til ære
> skal grønnes som en skov...

- se det for jer: Brorsons nyudsprungne forårsgrønne hjerte! - eller tag hans erotisk farvede skildring i samme adventssalme (DDS 73) af livstidsfangen, der som en anden Tornerose vågner op ved at blive kysset til live af den unge kongesøn:

> Da jeg i mørkets sæde
> og Satans rige sad,
> da kom du selv, min glæde,
> og gjorde mig så glad.

Men den salme, vi nu har foran os - om glæden ved nåden - er skrevet af en, der er født nøjagtigt 150 år før Brorson - og i modsætning til Brorsons oversættelse er Sthens salme skrevet som et originalt dansk produkt. Et lille fuldendt mesterværk fra Christian IV's allerførste regeringstid. Desværre er der alt for få i menighederne og såmænd også alt for få af præsterne, der har fået øje på denne perle i salmebogen.

Læg mærke til de ganske dagligdags ord, der i andre sammenhænge ikke på nogen måde ville springe i øjnene:

> Han glæder mit hjerte...
> Han tilbyder mig sit venskab...
> Han gør mig godt: alt godt han mig bereder.

Det særlige er, at disse dagligdags udsagn ikke gælder forholdet til et kært medmenneske, men går på menneskets forhold til Gud. At beskrive forholdet mellem Gud og menneske med ordet venskab forudsætter troens dristighed. Jeg kan i farten kun komme i tanker om én - Abraham - , der kaldes Guds ven.

Der er tale om Guds nåde både her og hisset - uden at der foretages nogen egentlig sondring mellem her og hisset. Nåden er nemlig udspændt over både Jorden og Himmelen som én stor nåde.

Og nådelønnen for nåden hernede er at skulle bo "hos ham i Himlen", som det hedder i 1. strofe.

I 2. strofe er det den samme nærhed som i strofe 1, der er udtryk for nåden. Og i dødsstunden, når Gud fastsætter den, er nåden den samme som nu, stærk nok til at glæde den døende og forvisse ham om, at han aldrig kommer uden for Guds rækkevidde. Det står fast, at "min sjæl vil han bevare".

Nåden er for Sthen den store glæde fra Gud - glæden ved Guds nærhed. Og nådemidlet - det uovertrufne nådemiddel for en skolet reformationstidsteolog som Sthen - er **ordet**. En middelalderteolog eller for den sags skyld også Grundtvig ville pege på sakramenterne som nådemidlerne. De nådemidler, som den moderne sækulariserede folkekirkedansker betjener sig af, hedder ketogan og lykkepiller. Men for reformatorerne med Luther i spidsen og med Sthen som en fornem dansk repræsentant var det ordet, der var nådemidlet.

Hvordan beskrives nådemidlet i Sthens salme? I 1. strofe *tilsiger* Gud mig sit venskab - og det underforstås, at derved bereder han mig alt godt. Over for *ordet* skal jeg kun tage imod, så giver han mig saligheden i sin Himmel. Derfor denne kærlighedserklæring til nådemidlet i 2. strofe:

> hans salig´ ord er mig så kær,
> det kan mig bedst husvale...

Over for ordet fra Gud skal jeg kun tage imod. Jamen er der ikke tale om en viljesakt? Det hedder jo i strofe 1,5:

> ..om jeg af hjertens grund *vil* tro.

Nej, ordet "vil" på dette sted udtrykker hverken nogen viljesakt eller futurum, men står synonymt med det afsvækkede "tør":

> om jeg af hjertens grund tør tro...

hvilket må være en bedre konjektur end den nuværende læsemåde. I Sthens oprindelige tekst i En liden Vandrebog står der:

om jeg hans salige Ord vil tro...

hvorved der i de sidste fem stavelser fremkommer dette fine vokalskift i - o - i - o. Hvis man ikke vil fastholde det, kan mit ændringsforslag "*tør tro*" i det mindste påberåbe sig et afsluttende bogstavrim.

Men hvad betyder "hjertens grund", der ikke er Sthens formulering, men skyldes en ændring af teksten fra 1844? Genitiven virker gammeldags. I dag hedder det vel "hjertets grund" - hvis man overhovedet vil sige "grund" i dag, for hvad betyder grund i grunden?

"Grund" betyder "bund", ligesom når vi siger, at skibet går på grund, dvs. støder mod bunden af havet. Så "af hjertens grund" betyder altså: fra bunden af mit hjerte.

Og medens vi nu er i gang med at give den siddende salmebogskommission gode råd, hvorfor så ikke ændre den omvendte ordstilling i str. 1,3 tilbage til Sthens egen og mere mundrette tekst "Han siger mig sit venskab til"?

Hvor de to første strofer skildrer **nåden, nådemidlet** og **nådens virkning**, giver de to sidste strofer os et **signalement af synden**. Og for at komme alle misforståelser i forkøbet, så lad mig sige det straks: **synden er tilbøjeligheden til at henfalde i fortvivlelse.** Kødets og blodets tilbøjelighed til ikke at tro på nåden!

Dette er salmens to modpoler: Nåden og Fortvivlelsen.
Nåden og den dermed forbundne glæde står over for fortvivlelsen. Nåden kommer fra Gud, fortvivlelsen fra Satan, når det lykkes sidstnævnte at såre mennesket med sine skarpe pile.

I Sthens tidligste andagtsbog, "Christelige oc vdkaarne Bøner" fra 1571, der sammen med hans "En liden Haandbog" 1578 forberedes udgivet i bind II af Sthens Skrifter, findes en bøn "Imod all Fortuilelse" (den 7. lørdagsbøn), hvor netop dette tema gennemspilles. Synderen anråber den barmhjertige Gud, hvis hellige bud han har foragtet og gjort Gud imod,

> huor aff min Samuittighed er saare besueret oc saargiort... endog dit hellige Ord wryggelige tilsiger mig mine Synders forladelse, aff idel naade, saa er dog min tro meget skrøbelig, oc Dieffuelen saare sterck, der vilde gierne stielle mig all Trøst fra, oc bortriffue den aff mit Hierte. Derfaare raaber ieg til dig, O hellige Fader, lad mig aldrig fortuile paa din Guddommelige naade, at ieg icke skal falde vdi den allerstørste Synd, som er Vantro oc Fortuilelse ... oc icke fortuiler paa din Barmhiertighed oc Hielp, paa det ieg icke som den wgudelige Cain acter mine synder større, end de kunde forladis mig.

Mod slutningen af bønnen anråbes Gud Helligånd om bistand

> vdi min sidste nød, naar den onde Fiende anklager mig, oc min Samuittighed beskylder mig ... oc ieg met idel Døds nød, oc gruelige Fristelser er omfangen ... oc alting staar mig imod, saa trøst mig, at mit Haab icke bortfalder oc forsuinder. Bekreffte mit Hierte met dit Vidnesbyrd

oc din besegling, at ieg kand stadelige tro Syndernis forladelse, der mig oc alle skal vederfaris, som trøste sig paa Guds Foriættelse...

Vi genfinder i denne prosabøn samvittigheden som det instrument, djævelen spiller så virtuost på, når han vil pine mennesket til fortvivlelse. Og nådemidlet, som i salmen er Guds salige ord, hedder i prosabønnen Guds forjættelse, men er dog ét og det samme. I "En liden Haandbog" 1578 er kampen om samvittigheden taget op igen i form af en dialog mellem synderen og djævelen i den omfangsrige

Euangeliske Trøst verie for alle arme angergiffne Syndere i Dødsens Nød imod den onde Fiendis gloendis Pile, met huilcke hand frister oc anfecter de enfaaldige oc suage i deres Tro...

Også her optræder flere af de billeder, som senere genbruges i salmens slutstrofe:

Naar Fristeren til min Samuittighed gaar,
Mig til fortuilelse at føre,
Ved Guds mact ieg wforfærdet staar,
Ieg vil hannem slet intet høre,
Saa maa hand vige, den fule Aand,
Met sine gloende Pjle,
Min Siel befaler ieg i Guds Haand,
Euig hoss hannem at huile, AMEN[3]

En af Fristerens gloende pile mod den døende synder er, at han er fordømt for Guds majestæt "for sine mangfaaldige begangne Synder oc Misgierninger". Den syges skjold herimod er de ord af Skriften, der frikender syndere for Kristi skyld. Efter en længere ord-duel, hvor skriftsteder fyger gennem luften fra begge sider, får den syge denne slutreplik:

Derfor saa vig nu fra mig, du fordømte Sathan, du grumme blodtyrstige Bæst oc Siælemordere. Oc ieg befal O HERRE min Aand, Ja meget mere, din Aand O gode Jesu Christe i dine faderlige Hender ... og lad dig den til euig tid vere befalet, Amen i Jesu Naffn, AMEN.[4]

Selv mødte Sthen Satans gloende pile, der kan give en mand hans banesår, da der i sommeren 1580 udbrød en dødelig pest i Helsingør. Da manden med leen havde gjort sit arbejde, satte Sthen den 9. september denne gravskrift over sine otte døde børn:

---

[3] Hele teksten er aftrykt i Hans Christensen Sthens Skrifter I s. 158f.
[4] En liden Haandbog 1578 blad S5v - T4v.

Her ligge wi otte Christne Børn smaa,
Paa Dommedag igien skulle wi opstaa,
Vor hellige Daab haffue wi til trøst,
Ved Christi Blod oc Død forløst:
I Verden haffde wi Soet, Angest oc Nød,
Nu sidde wi glade i Christi Skød,
Fra megen wlycke haffuer Gud oss borttaget,
Som det hans Godhed best haffuer behaget,
Bedrøffuelse oc all Verdens Elende,
I dødsens tid faar det en ende:
Vore kiere Forældre wi Gud befale,
Hand dennem oc alle Bedrøffuede hubuale,
Wi skildis fra dennem her sørgelig,
Dog ville wi igien findis gladelig,
I Himmerige hoss Guds Børn allesammen,
Huo her omkring gaar, sige der til Amen.

I Helsingør lagde en klagende fader, med bedrøvet hjerte,
men glad i ånden, i året 80 den 9. september
otte af sine kæreste børn på dødsbåren.[5]

Det var altså et menneske kendt med prøvelse, kors og fortvivlelse, der skrev denne salme om Guds nåde, der får mit hjerte til at le, når hjertet tør tro Guds ord.

Synden lurer lige om hjørnet. Og synden er som sagt at **mistvivle om nådens rækkevidde,** at tvivle om nådemidlets troværdighed.

Når Gud tilsiger mig sit venskab, samtidig med at han tager mine otte børn fra mig, tør jeg så tro, at han er min ven?

Sådan står de over for hinanden: Guds nåde og fortvivlelsen! Hvor Guds nåde er, dér glæder sindet sig og hjertet ler.

Hvor Guds nåde ikke er, dér råder fortvivlelsen, som er identisk med synden.

Den litterære inspiration til denne vise om nåden har Sthen hentet i en samtidig kærlighedsvise "Sommerens tid jeg prise vil". Så stor er afhængigheden af kærlighedsvisen, at der reelt er tale om en kontrafaktur, dvs. en moddigtning fra Sthens side, hvad han da også ærligt vedgår med betegnelsen "en kristeligt forandret vise".

Her har vi forklaringen på den erotisk ladede sprogtone. Sthen har haft held til at transformere kærlighedsvisens stemning og stærke følelse over i sin salme, ganske ligesom Brorson gør det 150 år senere. Hvorledes Sthen tager afsæt i kærlighedsvisens tekst, kan korte smagsprøver vise:

---

[5] Hans Christensen Sthens Skrifter I s. 105. Prosateksten står på latin.

Kærlighedsvisen:
Sommerens tid jeg prise vil
for lyst og megen glæde...

Jeg ville, min kærest var mig saa nær,
at jeg maatte med hende tale,
stor længsel og sorrig jeg for hende bær,
hun kan mig bedst husvale.
Var det nu af Gud bestemt,
at vi tilsammen maatte komme,
jeg agter ej, hvem det er kært eller ledt,
hos hende saa ville jeg blive.

Eja, hvad jeg befinde kan,
at det er angest og kvide
at komme hen i et fremmed land
og efter sin kærest at bie...

Naar klafferen til min kæreste kommer,
sine ord kan hun vel vare.
Hun hører hannem ud og agter vel paa,
hun véd hannem vel at svare...

Sthens kristelige vises 1. strofe:
Guds naade jeg altid prise vil,
thi han mit hjerte monne glæde...

2. strofe:
Jeg vil og altid være hannem nær
og altid om hannem tale.
Hans salige ord ere mig saa kær,
de kunne mig bedst husvale.
Naar Gud det forskikker, og det saa sker,
at jeg til hannem skal fare,
mit sind sig glæder, mit hjerte ler,
min sjæl vil han bevare.

3. strofe:
O Gud hvad jeg besinde kan,
at det er angest og kvide
hos fattig og rig, hos kvinde og mand
sit kors taalmodelig lide...

4. strofe:
Naar fristeren til min samvittighed gaar,
mig til fortvivlelse at føre,
ved Guds magt jeg uforfærdet staar,
jeg vil hannem slet intet høre...

Gennem denne synoptiske sammenstilling får vi en fornemmelse af salmens tilblivelse. Vi får lov til at kikke 1500-tals digteren over skulderen og så at sige lure ham kunsten af. Vi véd nu, at det er et litterært forbillede i en kærlighedsvise, der forklarer, hvordan vi i DDS 462 kan synge om en Guds nåde, der er for menneskehjertet, hvad kærlighedslivet er for kroppen - lige så indgribende og salighedsbefordrende.

JENS LYSTER

Et overset katekismusvers af Grundtvig - men hvor meget Grundtvig?

Fra Grundtvigs hånd kendes dette lille vers, aftrykt i III. Bind af Grundtvigs Sang-værk, Kbh. 1948, der rummer salmer og kristelige digte fra årene 1809 til 1843:

Gud! lad os i din Kundskab fremmes,
Saa hvad vi lære ikke glemmes
Men voxer med os Dag for Dag
I Jesu Navn ved Aandens Kræfter
Til Lys og Haab og Dyd derefter
Til Ære din og Velbehag.

I udgivernes kommentarer til teksten (III. Bind no. 191) oplyses, at verset findes med Grundtvigs hånd bag på et brev fra professor Christian Flor, dateret Kiel den 4. marts 1839, og at det måske er et dagligt indledningsvers til Grundtvigs konfirmationsundervisning af sine egne børn i året 1839. Men forskningen kender ikke noget tryk af verset førend i 1882, da det præsenteredes i Dansk Kirketidende Nr. 14 af Svend Grundtvig sammen med to andre smådigte under overskriften "Utrykte Salmevers af N. F. S. Grundtvig." Svend Grundtvig citerer sin fars egenhændige tekst fra 1839, men har læst linie 3 "Men voxer med os Dag *fra* Dag".

Hvad Svend Grundtvig ikke vidste, var, at det nævnte vers oplevede tryksværte længe forinden, ganske vist i en lidt anden version, som dog formodentlig også stammer fra Grundtvigs hånd. Jeg har fundet det i "Dr. Morten Luthers lille Catechismus, med Morgen-, Aften- og Bord-Bønner, en Huus-Tavle, samt Sententzer af Guds Ord, til Troens Bestyrkelse for de Enfoldige", Kjøbenhavn 1841[i]. Her har udgiveren P. A. Fenger anbragt verset i denne form:

Hjertesuk for Børn.
Gud lad os i din Kundskab fremmes,
At det, vi lære, aldrig glemmes,
Men voxer med os, Dag fra Dag,
Til Christi Fyldes voxne Maade, *)
At vi hos dig maa finde Naade,
Og du i os dit Velbehag!
*) Eph. 4,13.

Med denne tekst fandt verset stor udbredelse. Allerede i 1850 kom Fengers katekismus i 7. oplag.

Imidlertid er Grundtvigs andel i det nævnte vers såre beskeden. Han kan faktisk kun tilkendes æren for en lempelig bearbejdelse af et allerede eksisterende katekismevers, hvis oprindelse jeg vil overlade til andre at efterspore.

I "D. M. Luthers liden (eller mindre) Catechismus, Med Børne-Lærdoms Visitatz i Almindelighed, Saa og Om Eenfoldig Skriftemaal...", Kiøbenhavn 1763, som jeg engang tilfældigt faldt over i Varnæspræsten Urban Schrøders spændende bogsamling, noterede jeg fra blad C4v følgende:

For Børn i Danmark, for Christi
Aar 1529.

Hierte-Suk.
GUD! lad os i din Kundskab fremmes,
At det, vi lære, ikke glemmes,
Men voxe med os Dag fra Dag.
Til Christi Alders fulde Maade,
Og der i finde evig Baade,
Vor Siæl til Glæd' og Frelse mag.
Psalm. 119, v. 9.
Hvorledes skal den Unge gaae sin Vey u-
straffelig! Naar han holder sig, HErre!
efter dine Ord.

Ifølge Bibliotheca Danica I 260 og V 32 og 529 blev denne katekismusudgave trykt i København allerede fra 1728 og derefter i utallige oplag (1731, 1733, 1734, 1735, 1737, 1738, 1740, 1742, 1743, 1763, 1764, 1765, 1767, 1776, 1780, 1782, 1783, 1789, 1790, 1800, 1801, 1802, 1804, 1820, 1829). Muligvis optræder vort katekismusvers allerede i den "lidle Catechismi oc Børne-Lærdoms Visitatz", som biskop Hans Paulsen Resen lod udgive i 1628 og derefter i en korrigeret udgave 1633 (Bibl. Dan. I 259). Det har været Grundtvig og Fenger om at gøre at fastholde en gammel og prøvet katekismustradition, men med visse nødvendige restaureringer.

Hvad der heller ikke fremgår af Steen Johansens Bibliografi over N. F. S. Grundtvigs Skrifter I-IV, Kbh. 1948-54, er, at vi i Fengers katekismus 1841 finder den af Grundtvig bearbejdede katekismusvise "Frygt, mit Barn, den sande Gud!" og "Et Barn er født i Bethlehem". Den første af disse er Peder Jensen Roskildes katekismusvise fra begyndelsen af 1600-tallet. Grundtvig arbejdede med den i flere omgange[ii], men det er tydeligvis versionen fra L. C. Hagens Historiske Psalmer og Riim, Kbh. 1832 no. 51, der er benyttet i Fengers katekismus.

Mere problematisk er det at bestemme Fengers valg af tekst til "Et Barn er født i Bethlehem". Den ligger tæt op ad Sang-værkets tekst, idet den medtager str. 6 "I Kjød og Blod blev Han os lig..." og har læsemåderne "At sjunge" (str. 9,3) og "vi skal" (str. 10,3) og slutstrofen

"For Frelser bold og Broder blid...", men har så i str. 5,1 "Forvunden" og i str. 7,3 "Skal holde" ligesom i L. C. Hagens samling 1832 no. 12.

Som påskesalme aftrykker Fenger "I Døden Jesus blunded'" og som pinsesalme "Gud Hellig-Aand! i Troe os lær". Begge er forfattet af Søren Jonæsen, men selv om Grundtvig har leveret bearbejdelser af dem, har Fenger holdt sig til Jonæsens gamle tekster: påskesalmen i den skikkelse, den efterhånden havde fået i Guldbergs salmebog 1778 nr. 186, medens pinsesalmen i str. 2,1 "Giv, at din sunde Lærdoms Kraft" og str. 2,5 "Ja gjør os reent fra Synden død" dog synes at få tilført et par ubetydelige ændringer fra Grundtvigs hånd, således som Fenger har forefundet dem i Hagens samling no. 48, hvorimod Fengers pietet over for den gamle pinsesalme åbenbart har gjort ham utilbøjelig til at gøre brug af Grundtvigs mere omfattende indgreb.

---

[i] Jeg har tidligere i dette tidsskrift, i en artikel om Grundtvigs "Sov sødt, barnlille" og andet godt i en upåagtet bønnebog fra 1847, Hymn. Medd. 1989 s. 155, omtalt Fengers flittigt optrykte katekismus, men uden at komme ind på dens indhold af salmer.

[ii] En afvigende form af Grundtvigs bearbejdelse af denne klassiske katekismusvise er aftrykt og analyseret i Hymn. Medd. 1989 s. 144f hhv. s. 154f.

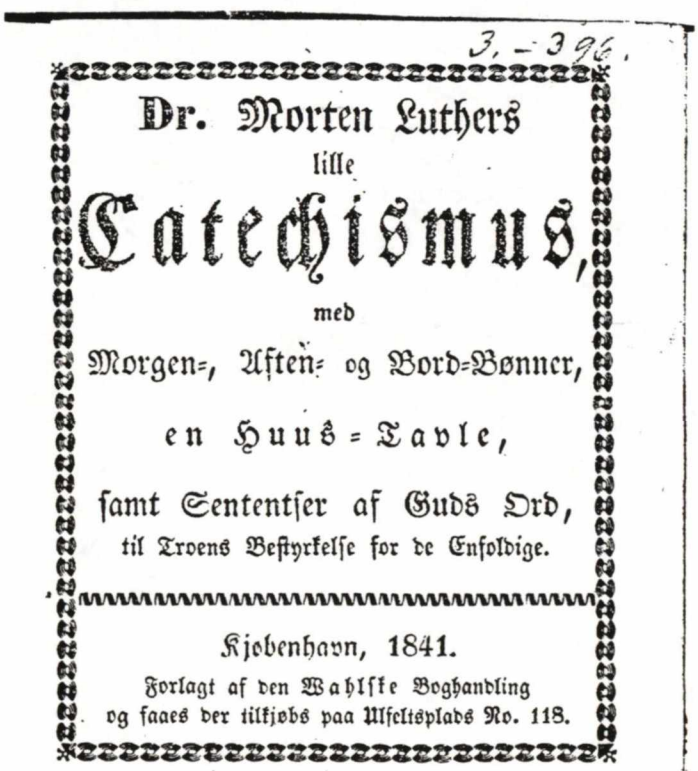
Dr. Morten Luthers
lille
Catechismus,
med
Morgen-, Aften- og Bord-Bønner,
en Huus-Tavle,
samt Sententser af Guds Ord,
til Troens Bestyrkelse for de Enfoldige.
Kjøbenhavn, 1841.
Forlagt af den Wahlske Boghandling
og faaes der tilkjøbs paa Ulfeltsplads No. 118.

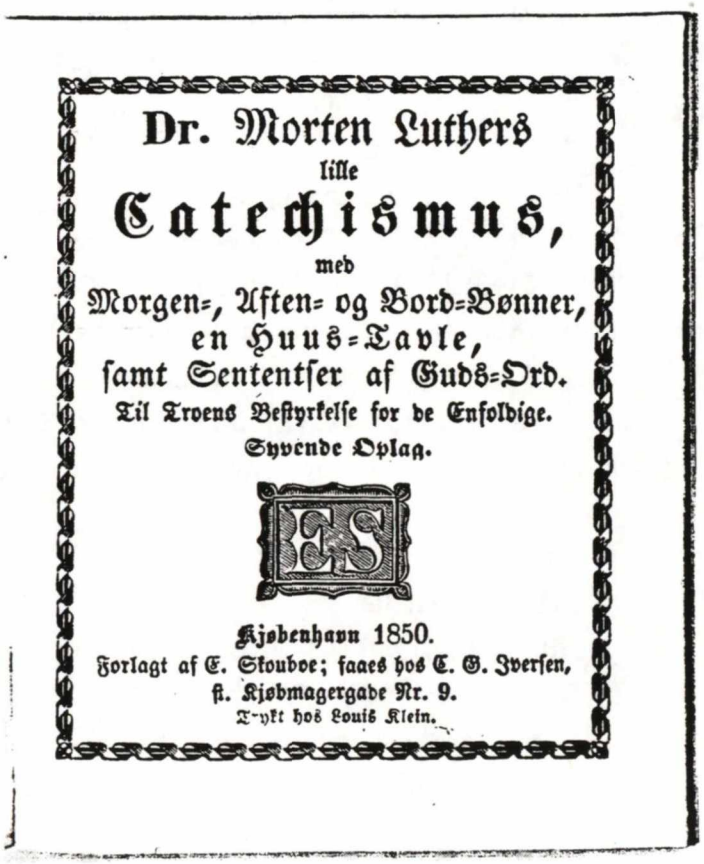
Dr. Morten Luthers
lille
Catechismus,
med
Morgen-, Aften- og Bord-Bønner,
en Huus-Tavle,
samt Sententser af Guds-Ord.
Til Troens Bestyrkelse for de Enfoldige.
Syvende Oplag.
Kjøbenhavn 1850.
Forlagt af E. Skouboe; faaes hos C. G. Iversen,
st. Kjøbmagergade Nr. 9.
Trykt hos Louis Klein.

JOHANNES JOHANSEN

Min Yndlingssalme

Da Birgitte Ebert ringede om min yndlingssalme, opdagede jeg, at jeg havde en del af slagsen (!). Altså nogle, som jeg endnu ikke har slidt op, og som jeg stadig kvæder af hjertens lyst. Ligesom der er mange, som byder mig imod, men som andre præster bestandig ynder!

Tjah - yndlingssalme for en præst må være en, som man meget tit sætter på salmetavlen, fordi den så at sige passer til hver tekst og hver søndag, og fordi den beholder livets friskhed trods megen slid. Så må det blive nr. 314: "Gør dig nu rede, Kristenhed". Dermed kan jeg riste en liden minderune over K.L. Aastrup, der "åbnede ballet" i dette århundrede i 1940'erne, og som vistnok har skrevet omkring 750 salmer. Nu er vi jo mange dansere på gulvet, så vi træder os selv og hinanden over tæerne.

Aastrup og jeg er ret så forskellige i måden: Det betydede han mig af og til! Han var vestjyde af sind og sprogføring, en eklatant modsætning til sjællænderne i koret. Han yndede ikke Grundtvigs høje triumferende syner, langt mindre Ingemanns stemningsmalerier. Han gjorde selv et nummer ud af at være "upoetisk". Kaldte bevidst sig selv "salmeskriver" og ikke digter. Når Grundtvig holdt sin gode ven i Sorø lidt i ørerne og sagde: "Når det gælder salmer, må præsten være to skridt foran digteren", så forlænger Aastrup det til "ti skridt". Så vigtigt var evangeliet fremfor digtekunsten! Og dog stikker der en god digter i Aastrup, helt bestemt!

Med føje sagde hans gode og vidende salmeven på Holmsland Klit, Aage Kinch: "Kingo når du aldrig, men du er den mindst uværdige til at sidde i hans stol". Begge, Kingo og Aastrup, er rettroenhedens digtere. Aastrup med en meget streng evangelisk kirketone, bevidst vendt mod det, han kaldte "sværmeriet" i den angelsachsiske tradition.

Jeg husker fra min fynske præstetid et konvent i Odense, hvor Kai Thaning holdt foredrag om danske morgensalmer, at han sagde noget positivt om Ingemann. Jeg sad tilfældigt bag Aastrup, der rystede energisk på hovedet!

Når jeg mener, at Aastrup er vestjysk i sin sprogføring, så er det, fordi han bevidst underdrev, når han ville udtrykke sig stærkt. Når en vestjyde skal sige noget højt og flot om et andet menneske, så siger han: "Han er æ så møj ring endda". Aastrup lugede bevidst al flot overdrivelse bort. Nogle fandt ham derfor alt for tør og steril. P.G. Lindhardt (der jo selv er fynbo) skal have kaldt hans salmer "dogmatik på vers".

Selv om tendensen er der, er det en grov karikering, hvilket jeg om lidt skal prøve at dokumentere. Blandt Aastrups dyder er også, dels at han meget ofte udtrykker sig i bibelsk sammenhæng, føler sig inspireret af et bestemt skriftsted, dels at han respekterer "salmens rum", de grænser, som kirkerummet selv sætter, så sandt som salmer skrives til menighedsbrug. Han kendte nøje, som Grundtvig, forskel på salmen og visen: Han skrev jo selv gode viser. Derfor rammer han sjældent ved siden af.

I "Salmer - Anden Samling" fra 1941 siger han indledningsvis:

Hvem er jeg? Hvad skal jeg råbe?
Ingen himmelrejst profet
kasted mig til arv sin kåbe.
Ingen syner har jeg set (!)

Ingen glød har brændt min læbe,
ingen ilddåb tændt min ånd;
og til Samsons asenskæbe
har jeg ikke arm og hånd.

Dåresnak og hovmodstanker!
Spørger han om en profet?
Ved du ikke, at han sanker,
hvor han ikke selv har spredt?

Har du glemt, at han er skaber?
og har mund til almagtsord?
Vil han det, gør han af aber
sig et himmelsk lovsangkor.

Du skal ej dit sind besvære,
øve op dets ydmyghed.
Det er dog din egen ære,
du vil bjerge dig derved.

Her er kun for eet at sørge:
TONENS RETTE KIRKEKLANG (min fremhævning)
Tåber vil kun siden spørge
om, hvordan han var, der sang.

Siden griber han sig i det og siger:

Dåresnak og hovmodstanker!
Hvem har bedt om salmesang
her, hvor folkets hjerte banker
helst ved narrebjældens klang?

Ene på den tørre hede
søger jeg fra sted til sted
for omsider at oplede
to og tre at synge med.

Det fremgår af disse stærke vers, dels at Aastrup ikke kan lade være med at synge, selv om han ikke føler sig kaldet ovenfra eller udefra, dels at han hungrer og tørster efter fællesskab, om så bare to eller tre at synge med. Salmer opstår vel altid i fællesskab, i menighedens forsamling og lever videre i samme fællesskab, vel at mærke hvis de duer.

Salmedigtning er egentlig altså litterært feinsmekkeri! Grundtvig havde en del, som han kaldte "salmevenner", nogle, der opmuntrede og inspirerede, men også havde mod og mandshjerte til at kritisere.

Jeg tror også, at Aastrup havde mere end "to og tre". Jeg har nævnt Aage Kinch, der sammenlignede ham med Kingo. Da Aastrup i 1935 havde skrevet "Gør dig nu rede, kristenhed", ud fra læsningen af Esajas-bogens kapitel 60, de første seks vers, viste han Kinch sin salme. Kinch skal have svaret: "Jamen, Kingo har jo skrevet en salme ud fra den tekst: "Vær trøstig, Sion, Jesu brud"". Det vidste Aastrup åbenbart ikke. Da Kinch havde læst Aastrups salme, måtte han tage sine ord i sig igen: "Din er bedre end Kingos". Nu står de side om side i Den danske Salmebog, men Aastrup har vundet prisen.

Den høje forjættelse i Esajas-bogen gælder Sion eller Jerusalem. Aastrup overfører den naturligt på den kristne menighed som en stærk appel om at gøre sig rede og blive tændt af det lys, der har overvundet mørket, selvfølgelig det lys, der er Guds ord, forkyndt særligt ved dåb og nadver. Det lys er stærkt nok til at bryde det omgivende mulm. Det under, at være et udvalgt folk, der før var armt og elendigt, det under er en stærk og håndfast forpligtelse om at forkynde ordet for alle folk, så de fylkes i kirkekoret med munter lovsang. Det bibelske, det poetiske og det evangeliske opgår i den salme i en sublim enhed, der godtgør, at Aastrup virkelig er digter!

Da Aastrup blev 80 år, digtede Jørgen Kristensen nogle strofer, hvori der siges om Aastrup: "Det er din herres herlighed, der ene er dit smykke". Skønnere eftermæle kan en salmist ikke få! Salmen gælder så at sige alle kirkeårets søndage, fordi den er så central. Og så fik den, ved et enestående lykketræf, en karsk og meget frisk sangbar melodi, af hr. Østergaard Pedersen, der dengang var organist i Odense.

K.L. Aastrup kunne, ligesom klassikerne i dansk salmedigtning, forme et par prægnante linier, som bliver ved med at genlyde i ens sind, så længe man lever. Eksempelvis "Men det som intet øje så, vil kirken holde søndag på", eller "Og alt vort håb er gemt deri: Han kunne ikke gå forbi".

THORVALD NIELSEN

Den korsfæstede Kristus og den lille Jesus - et grundtræk i Kingos theologi

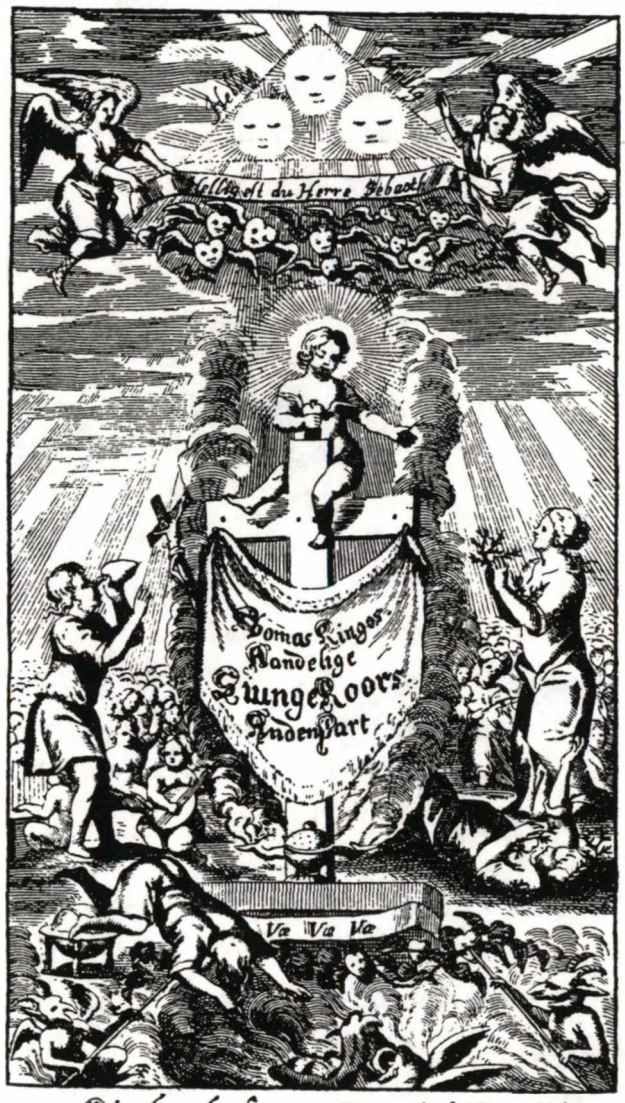

Kiøbenhafn hos Daniel Paulli.

Titelkobber til Udgaven 1681

Anders Malling har i sin Dansk Salmehistorie VIII side 189 givet en mere generel, men ikke teologisk udtømmende tolkning af billedet. Han siger ganske rigtigt: "Kunstneren har i dette tilfælde været dybt fortrolig med den åndelige spænding i bogen". Noget man i høj grad får bekræftet, hvis

man fortolker billedet ud fra selve Kingos tekst. I det følgende skal jeg gennem en række citater forsøge dette.

I en del år har jeg forgæves ledt efter en fyldestgørende forklaring af dette spændende kobberstik. Faldt så for nyligt over en bemærkning i kommentardelen KSS VI side 375: "Titelkobberet illustrerer i rig symbolik bogens indhold". Det viste sig atter engang, at fremfor at slå op i bøger om Kingo lønner det sig at granske i hans egen tekst.

Titelkobberet

I midten af billedet ses et dobbelt kors: et stort og skråt ud fra dette til venstre et helt lille med den korsfæstede Kristus. Dette lille kors må være symbol for korset som prøvelse for menneskets tro. For op til venstre står et menneske og løfter ligesom prøvende sit hjerte op mod blodets nådestråler fra Frelserens side. Sammenlign med hvad Kingo siger i sjungekor II, KKS III side 157 vers 2: "*O Gud! du ved jeg vilde/ om end jeg ikke kan/ af Himlens rene Kilde/ opfylde Hjertets Spand/ Med Naaders Flode-Maal.*" Ibid. side 170 vers 18: "*Du ser hvor jeg mon krybe/ I Sjæls Afmægtighed/ Til Jesu Kors jeg hælder/ Min tørstig Hjertes-Saal,/ hvor Jesu Blod nedvælder/ I fulde Himmel-Maal*". Men det er som om skikkelsen vender sit hjerte forkert og ikke har armen for alvor rakt frem til modtagelse af nåden. Prøvelsen bliver åbenbart til forhærdelse. Skikkelsen snubler over en globus og styrter i Helvede. Det betyder at denne verdens forargelse er blevet en "snublesten" for troen.

Det er den skæbne, som Kingo beder om at undgå i de næste to citater: KSS III, side 160, vers 10-11: "*Thi beder jeg og sukker,/ Du med din kraftig Aand,/ O Gud!/ Mit Hjert' oplukker,/ Og løsner Tung ens Bånd:/ Løft Jesu! Sjælen op,/ at den på Troens Vinger/ Med Andag sig opsvinger/ Til Himlens Telt og Top*". "*Om Hjertet end bedrøves/ ----- / Mens det på Korset prøves,/ O Jesu! i din Haand,/ Du dog så nænsom er,/ at du min Andagts Vinger,/ Med din den Prøvefinger/ Flux op mod Himlen bær.*"

Ibid. side 170, vers 19: "*Dit blod skal mig bestænke/ Og give Liv og Aand,/ Mit syndigt Liv at rette/ Hvortil den højre Haand/ Mit Hjerte selv/ skal bøje.*"

Hermed har Kingo fået anbragt sit hjerte på det store kors hos Jesusbarnet, som holder det i sin højre hånd og nænsomt givet dets andagt vingefang, så det kan svinge sig op til Gud i lovsang sammen med andre troende sjæle.

En slags smeltedigel ved korsets fod viser, at der er gået en prøvelsestid forud for hjertets ophøjelse til pladsen ved Jesusbarnets milde hånd. Men der er vokset vinger ud af diglen, Prøvelsen har givet Hjertet Åndens Vinger. (Sammenlign med KSS III, side 163, linje 1-5 og 16-19: "*Steenig Hjerte gid du kunne/ Blødne udi Herrens Haand,/ ----/ Jesus lad dog Aandens gløder/ Rense Hjertet op og ned,/ at de brekker, demper, døder/ Steen og Kuld og Dovenhed.*"

Den første sang i Sjungekor II er en "opmuntring til andagt". Den anden sang er en "Bekendelses- og Forbedringssalme, hvor Synderen bekender, at Loven er hans Tugtemester til Kristus" (Gal. 3,24). Dette er symboliseret i kvindeskikkelsen til højre for Jesusbarnet på korset. Modsat skikkelsen til venstre bevæger hun sig fra fald til oprejsning. Lovens krav, kærlighedsbudet, har slået hende til

jorden. (Sammenlign KSS III, side 171, linje 5-9, 14-17: "*See, jeg er på Dødsens Skrent!/ Moses' Tavler, Lovens Stene/ Støder sig mit Hjerte paa,/ Herrens Bud-Ords Himmel-Grene/ I min Jord ej Rod vil faa!/ ----/ Da, for Lovens Pisk og Svøbe,/ Krympes jeg med Skrig og Skraal/, og vil til min JEsum løbe,/ Som er Trøstens rette Maal.*"

Hun ender med at være rejst op med friske "Herrens Bud-Ords Himmel-Grene" rakt op mod den lille Jesus. Det er åbenbart lykkedes for hende, det som Kingo beder om til sidst i sangens afsluttende "Hjertesuk": KSS III, side 171, linje 18-21: "*Ja, jeg ønsker, Gud vil lave/ Det med mig i Verden saa,/ At mig Moses maatte ave,/ JEsus lægge Plaster paa.*"

Disse citater viser tydeligt, at enten må kunstneren have læst Sjungekoret meget grundigt inden han skred til værket, eller også har Kingo været ved siden og fortalt kunstneren, hvad der skulle være på billedet under fremstillingen af skitsen.

Kingo har også taget visuelle virkemidler i brug ved siden af sin formidable digterevne for at forkynde evangeliet om synden og nåden. Så kan vi jo godt i dag grine lidt af, at hans metaforer nu og da ligner en brander. Som eksempelvis billedet med "Hjertets Spand". Men når man vænner sig til metaforerne, gribes man uvilkårligt af den alvor, der ligger bag hans umådelige sproglige fantasi. Man behøver ikke være i tvivl om hvad han mener, og hvor han vil have os hen med sin forkyndelse.

Den lille Jesus

Hvorfra Kingo kan have idéen med den lille Jesus på korset er et spændende spørgsmål: Er det et almindeligt træk i den tids emblematik? Har det en længere forhistorie? Så vidt jeg kan se bruger Kingo ordet *lille* om Jesus fire steder: 1. Sjungekor II, XIX Sang "Rejse-Andagt" Hjertesuk, KSS III, side 260, 1.6-7: "*Du lille Barn, du Jesus ved,/ Hvor tit min spæde Fod den gled!*", 2. Sjungekor I, Den 3. Aftens-Suk, KSS III, side 334, 16-19: "*Men O min Jesus lille!/ Du ved, hvor haard den Klippe er,/ hvor dybt at Ondskab Vande skiær/ Udi den syndig Kilde./*", 3. Vinter-Parten, Salme over Evangelium Luc. 24, KSS IV side 521, vers 11: "*Dig vandrer jeg saa gerne med/ Opstandne Jesus lille*" og 4. Københavns Vægtervers (ægtheden uvis) KSS VI, side 644, vers 6: "*Dig milde Jesus lille/ Som mig til Salighed,/ I mørket fødes ville*".

Om dette har en forbindelse med den lille Jesus på korset og om det har en forhistorie er et interessant spørgsmål.

TEENSANGBOGEN. *3. udg. Unitas Forlag. København 1995. 336 s. Noder. ISBN 87-7517-336-0. 125,00 kr. (alm. indbinding), 160,00 kr. (med spiralryg).*

TEENSANGBOGEN udkom 1995 i 3. udgave. Andenudgaven fra 1989 lignede ikke førsteudgaven fra 1982 ret meget, og det samme kan siges om tredieudgaven i forhold til andenudgaven. Selvom tredieudgavens tendens er den samme som andenudgavens (og førsteudgavens), er godt halvdelen af sangene, 108 ud af i alt 207 nye, for de flestes vedkommende fra den seneste halve snes år, og hvad der både i udvalg og alder gælder teksterne, gælder i samme grad melodierne.

I forhold til andenudgaven er indholdsstrukturen brudt op i tredieudgaven. Hvor rubriceringen i andenudgaven i det store og hele fulgte det traditionelle skema fra KFUM-bevægelsens sangbøger, der igen har været stærkt afhængige af de officielle salmebøgers rubricering med lidt skelen til Højskolesangbogen, er stoffet i tredieudgaven grupperet omkring den kirkelige ungdomsbevægelses (d.v.s. KFUM's) hovedtemaer: Liv, fred, glæde, død, kamp, kærlighed, fællesskab og håb. Under disse hovedrubrikker grupperer underrubrikkerne sig. Således er hovedrubrikken 'Liv' opdelt i undergrupperne 'Skabelse', 'Menneske' og 'Tro', 'Glæde' er opdelt i 'Jul', 'Glæde', 'Morgen' og 'Sommer',og 'Fællesskab' i 'Nadver', 'Fællesskab' og 'Danmark'.

Også når man går ned i undergrupperne, kan man se fornyelsen. I undergruppen 'Jul' findes der sange og salmer af Lars Busk Sørensen, John Lennon, B.S. Ingemann, 'Gl. tysk.' (En rose så jeg skyde), Heinrich Held og N.F.S. Grundtvig. De fleste kendte julesalmer findes ikke i afsnittet og må hentes andetsteds fra, hvis man ønsker at synge dem sammen i juletiden. Hverken 'Et barn er født i Betlehem' eller 'Dejlig er den himmel blå' findes i TEENSANGBOGEN. Det samme forhold gør sig gældende i de øvrige afsnit i sangbogen og må i praksis betyde en begrænsning af sangbogens anvendelse i kredse, der ikke ligger på linie med KFUM's ungdomsarbejde. Måske er problemet for det kirkelige idé-betonede ungdomsarbejde, at man ønsker at være folkekirkelig i betydningen kirkeligt altfavnende, samtidig med at man arbejder med forholdsvis snævre målgrupper og arbejdsmetoder. I det øjeblik man ser bort fra det brede folkekirkelige perspektiv og vedstår, at satsningsperspektivet er forholdsvis snævert, er TEENSANGBOGEN et udmærket eksempel på, at det er begrænsningen og det bevidst målrettede sigte, der er det (også kirkeligt) idé-betonede arbejdes styrke. Det betyder en forskel i forhold til det etablerede kirkeliv, men det er netop denne forskel, der er det frivillige idé-betonede (kirkelige) arbejdes berettigelse.

Kristeligt og menneskeligt er stillet sammen hele sangbogen igennem, ofte sådan, at det kan være svært at se, hvad der har prioritet. I modsætning til Højskolesangbogens historisk-poetiske grundsyn, er TEENSANGBOGEN moralsk i sin skildring af det menneskeligt-kristelige. Også på denne måde står TEENSANGBOGEN i traditionen tilbage til den borgerlige kristendomsforståelse, som er KFUM-bevægelsens historiske forudsætning i Danmark. Som den nutidige sangbog TEENSANGBOGEN er, er dens problemstilling selvfølgelig også nutidig, men det er stadig det moralsk-appellerende, der er hovedanliggendet, og det er i denne sammenhæng, sangbogens sammenstillen af det menneskelige og det kristelige skal ses. Det er ikke tilfældigt, at det er politisk-moralsk tænkende salmedigtere som Hans Anker Jørgensen, Holger Lissner, Jens Rosendal og Lars Busk Sørensen, der præger sangbogen. Det er i øvrigt en meget bred vifte af forfattere, der er repræsenteret i TEENSANGBOGEN: Grundtvig har 15 tekster med, Hans Anker Jørgensen 11, Lars Busk Sørensen 9, Kim Larsen 4 og John Lennon 3. Det er et gennemgående træk, at de gamle tekster, ikke mindst Grundtvigs, har fået nye melodier, f.eks. af Erik Grip og Lasse Lunderskov. Dette forhold understreger sangbogens orientering mod

det nutidige. Selvom Grundtvig er repræsenteret med 15 tekster, findes der kun 1 tekst af henholdsvis Kingo og Brorson. TEENSANGBOGEN ser det ikke som sin opgave at formidle den danske kirkelige eller folkelige sangskat til sine unge brugere. Herved fjerner TEENSANGBOGEN i virkeligheden sine brugere fra den tradition, der er dens egen forudsætning, ligesom problemet med de unges forhold til traditionen blot udskydes og bliver endnu større, end det ellers ville have været. Selv med en betydelige fornyelse af den autoriserede salmebog vil den være håbløs gammeldags for dem, der har lært at synge salmer efter TEENSANGBOGEN. Dette er næppe sangbogsredaktionens erklærede mål, men hvis den havde villet noget andet, havde den nok gjort det. Sangbogsredaktionens ønske har været at lære de unge at synge sammen, og den har ret i, at de gamle sange - og salmer - kun kan overleve, hvis sangskatten hele tiden fornys. Det er her, TEEN-SANGBOGEN har sin berettigelse og må finde sin balance.

Peter Balslev-Clausen

Korrektion af Poul Rønnovs responsum: "Om det kgl.Vajsenhus's privilegium på udgivelse af salmebogen"

I Hymnologiske Meddelelser 25. årg. Nr. 3 (nov. 1996) skriver Poul Rønnov om Det Kgl.Vajsenhus' bibelprivilegium og om forlagsretten til salmebogen. Poul Rønnovs responsum indeholder en række misforståelser og unøjagtigheder ikke mindst omkring Det Danske Bibelselskabs relationer til Det Kgl.Vajsenhus.

Jeg finder det højst beklageligt og useriøst, at Poul Rønnov blander Bibelselskabets regnskab sammen med Det Kgl.Vajsenhus' aktiviteter i et responsum om forlagsretten til salmebogen. At læseren oven i købet ledes til at tro, at Bibelselskabets regnskaber er misvisende, gør en korrektion helt nødvendig.

Bibelprivilegiet fra 1740 er stadig hos Det Kgl.Vajsenhus. Bibelselskabet har ikke som anført "reelt" privilegiet, men betaler tværtimod hvert år en fast procentdel af bibelsalget til Det Kgl.Vajsenhus. Det Danske Bibelselskab har ophavsretten og forlagsretten til den autoriserede oversættelse, men dette vedrører ikke bibelprivilegiet. I 1989 betalte Bibelselskabet 30.450 kr. i afgift, hvilket fremgår af Bibelselskabets 1989 regnskab side 12. I 1996 betalte Bibelselskabet 110.589 kr. i afgift, hvilket fremgår af 1996 regnskabet side 16. Regnskaberne er som altid udleveret til repræsentantskabet og sendt til Kirkeministeriet.

Bibelselskabet yder således ikke, som anført af Poul Rønnov, et direkte tilskud til driften af Det Kgl.Vajsenhus.

Det Kgl.Vajsenhus' forlagsregnskab er ikke anført i Bibelselskabets regnskab, fordi de to ting intet har med hinanden at gøre. Bibelselskabet fungerer som forlag for Det Kgl.Vajsenhus og modtager betaling herfor. Denne honorering fremgår altid af Bibelselskabets regnskab. I 1996 betalte Det Kgl.Vajsenhus 633.881 kr. til Bibelselskabet for udført forlagsarbejde. Dette beløb fremgår af regnskabet side 16.

Det er af forholdvis nyere dato, at Bibelselskabet udfører forlagsarbejde for Det Kgl.Vajsenhus. I en menneskealder lå dette arbejde hos forlaget Haase & Søn, men i 1984 overdrog Det Kgl.Vajsenhus forlagsopgaven med salmebogen til Bibelselskabet.

DET DANSKE BIBELSELSKAB

Morten Aagaard
generalsekretær

Professor em Folke Bohlin
Musikvetenskap
Kävlingev 20
S-222 40 Lund
tel (0)46-222 95 45
fax (0)46-222 42 15

Inbjudan till öppet nordiskt

KORALSEMINARIUM I LUND

i samarbete med NORDHYMN

onsdagen den 29 oktober 1997 kl 10-16

För sista gången samlas koralseminariet på Kävlingevägen 20. Strax före jul flyttar musikvetenskapen ihop med konstvetenskapen i nyrenoverade lokaler på Biskopsgatan. Nästa seminarium kommer att äga rum där.

Temat för höstens seminarium är

Koralforskningen i Norden - nutid och framtid

Under de senaste åren har flera avhandlingar inom koralområdet lagts fram i Sverige och Finland och ytterligare flera är på gång. Dessutom finns t ex ett etnohymnologiskt projekt under Margareta Jersilds ledning vid Svenskt visarkiv.

Under denna dag vill vi försöka få fram en så fullständig bild som möjligt av det aktuella läget men också tänka igenom behov och möjligheter inför kommande forskning.

När det gäller svenska förhållanden ges en självklar utgångspunkt för överläggningarna i Harald Göranssons nyligen utgivna "Koral och andlig visa i Sverige". Författaren kommer själv att delta liksom flera kommentatorer.

Anmälan till den enkla korallunchen görs på talongen nedan.

Alla intresserade är välkomna!

.....

Jag anmäler mig till korallunchen den 29 oktober

Namn:
.....

Særligt tilbud!
Disputatsen om H.A. Brorson: "Den store hvide flok vi see..." til nedsat pris!

Det er lykkedes Salmehistorisk Selskab på fordelagtige vilkår at overtage en del af restoplaget af universitetslektor, dr.phil. Steffen Arndals disputats fra 1989.

Værket der hermed er udsolgt fra forlaget, og som i udgivelsesåret har kostet 278,- kr., kan nu tilbydes medlemmer af Salmehistorisk Selskab og andre interesserede for 60,- kr. + forsendelsesomkostninger.

Bogen kan bestilles ved henvendelse til Salmehistorisk Selskabs sekretariat, Købmagergade 46 (Det teologiske Fakultet) eller på telefon 35 32 36 23.

Forfatternes adresser

Provst, ph.d. Peter Balslev-Clausen, Ahlmanns Allé 14, DK-2900 Hellerup.

Professor em Folke Bohlin, Musikvetenskab, Lunds Universitet, Kävlingev. 20, S-222 40 Lund, Sverige.

Fil.mag. Ull-Britt Gustafsson-Pensar, Berggränd 5 A 6, FIN-66900 Nykarleby, Finland.

Organist, cand.mag. Eva Maria Jensen, Mariendalsvej 41, II.th. DK-2000 Frederiksberg.

Biskop Johannes Johansen, Korsgade 14 E, DK-5700 Svendborg.

Sognepræst Jens Lyster, Notmark 4, DK-6440 Augustenborg.

Pastor emeritus Thorvald Nielsen, Fløjstrupvej 40, DK-7100 Vejle.

Generalsekretær, cand.theol. Morten Aagaard, Det Danske Bibelselskab, Frederiksborggade 50, DK-1360 København K.

Hymnologiske Meddelelser udkommer årligt med 4 numre á omkring 50 sider

Udgives af Salmehistorisk Selskab, Københavns Universitet, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K., Danmark. Tlf. 35 32 36 23.

Organ for Nordisk Institut for Hymnologi - NORDHYMN

Medlemskab af Salmehistorisk Selskab tegnes hos kassereren, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, 1150 København K., giro 2 20 11 19.
Hos kassereren kan også bestilles ældre årgange af tidsskriftet.

Salmehistorisk Selskabs bestyrelse:

Universitetslektor, dr.phil. Steffen Arndal,
Savmøllevej 5, DK-5690 Tommerup. Tlf. 64 76 29 01

Sognepræst, ph.d. Peter Balslev-Clausen, formand,
Ahlmanns Allé 14, DK-2900 Hellerup. Tlf. 39 62 79 27.

Universitetslektor, cand.theol. Jørgen I. Jensen,
Steenstrups Allé 17, DK-1924 Frederiksberg C. Tlf. 35 37 39 73.

Forretningsfører, merkonom Vagner Lund, kasserer,
Caroline Amalievej 27, DK-2800 Lyngby. Tlf. 45 88 48 65.

Sognepræst, cand.theol. Jens Lyster, næstformand,
Notmark præstegård, Notmark 4, DK-6440 Augustenborg. Tlf. 74 47 31 44.

Universitetslektor, organist, mag.art. Torben Schousboe,
Tryggevældevej 132, DK-2700 Brønshøj. Tlf. 31 28 02 05.

Professor teol. & fil.dr. Sven-Åke Selander
V. Häggviksv. 17, S-236 32 Höllviken, Sverige. Tlf. 40 45 35 77.

Styringsgruppe for Nordisk Institut for Hymnologi (Nordisk redaktionskomite):

Professor, teol.dr. Gustav Björkstrand,
Eriksgatan 5 D 102, SF-20110 Åbo, Finland. Tlf. 921 32 46 59.

Førsteamanuensis, cand.phil. Sigvald Tveit
Øvre Smestadveien 53B, N-0378 Oslo, Norge. Tlf. 22 14 20 99.

Professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen,
Egernvej 43, DK-2000 Frederiksberg. Tlf. 38 34 99 72.

Professor, fil. & teol. dr. Pétur Pétursson,
Hjardarhaga 11, IS-107 Reykjavik, Island. Tlf. 5 62 90 09.

Professor teol. & fil.dr. Sven-Åke Selander
V. Häggviksv. 17, S-236 32 Höllviken, Sverige. Tlf. 40 45 35 77.

Sekretariat:
Nordisk Institut for Hymnologi - NORDHYMN,
Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K.

Forretningsfører, merkonom Vagner Lund, sekretær. Tlf. 35 32 36 23.

Sognepræst, ph.d. Peter Balslev-Clausen, redaktør.

Hymnologiske Meddelelsers redaktion:

Peter Balslev-Clausen (ansvarshavende), Birgitte Ebert, Laura Lundager Jensen, Vagner Lund (redaktionssekretær), Øve Paulsen og Lone Vesterdal.

Tidsskriftet udgives med støtte fra Carlsen-Langes Legatstiftelse og N.F.S. Grundtvigs Fond.

Eftertryk tilladt efter aftale med forfatterne og med angivelse af kilde.

02449 KHC 303 000 0000013
OVE PAULSEN
TOFTHØJVEJ 37
9280 STORVORDE

Det Samfundsvidenskabelige Fakultets ReproCenter